

WAAROM KAN ONDERWIJS NIET ZONDER KUNST?

Deel A

Behorend bij Deel B

KUNSTROUTE 'KIJK, DOE, DURF'

Afstudeeronderzoek Kunst / Cultuureducatie in kaart gebracht

door Gerlofke Schuller

Maart 2013

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	4
1 Inleiding.....	6
2 Kunsteducatie.....	7
2.1 Wat is cultuur/kunsteducatie?.....	7
2.2 Waarom is kunsteducatie zo belangrijk?.....	8
2.3 Kunsteducatie op de Wilhelminaschool in Bennekom	13
2.4 Effecten kunsteducatie op cognitieve ontwikkeling, persoonlijke ontwikkeling en creativiteitsontwikkeling.....	15
2.5 Wat doet de overheid op het gebied van kunsteducatie?.....	20
2.5.1. Regeling Versterking Cultuureducatie Primair Onderwijs.....	20
2.5.2. De effecten van cultuur(educatie).....	21
2.5.3. Kunsteducatie in onderwijs.....	22
3 Verbindingen kerndoelen, inzichten en raakvlakken.....	23
3.1. Kunstzinnige oriëntatie drie kerndoelen.....	23
3.2. Enige inzichten in kunsteducatie en de kerndoelen.....	25
3.3. Raakvlakken van kunsteducatie met de professionele kunsten.....	25
4 Onderzoek naar de methode Moet je doen, op de Wilhelminaschool	26
4.1 Moet je Doen: Beeldende Vorming	26
4.2 Onderzoek onder de leerkrachten van de Wilhelminaschool.....	29
4.3 Eigen ervaring met Moet je doen.....	31
5 Conclusies en aanbevelingen.....	32
5.1 Conclusie: Positief effect van kunsteducatie.....	32

5.2 Conclusie en Aanbeveling voor de Wilhelminaschool.....	34
6 Cultuureducatieplan voor de Wilhelminaschool in Bennekom....	35
7 Nawoord.....	36
Bronvermelding	37
Bijlage 1	39
Bijlage 2.....	43
Bijlage 3.....	56

Deel A en deel B zijn onderdelen van het afstudeeronderzoek van Gerlofke Schuller.

Deel B is apart bijgevoegd:

KUNSTROUTE ‘KIJK, DOE, DURF’

Voorwoord

Ik ben geïnspireerd door o.a. het boek van A. Van der Hilst, *Voorbij de kaders*, en door mijn eigen achtergrond als kunstdocent. Als docent Tekenen/Beeldende Vorming heb ik vele jaren ervaring in het lesgeven aan verschillende doelgroepen, van 6 tot 80 jarigen. Ik wil graag mijn kennis en inzichten gebruiken voor het onderzoek naar de vraag: Waarom kan het onderwijs niet zonder kunst? Hoe is het met de kunst- en cultuureducatie op de Wilhelminaschool in Bennekom?

Ik ben naast docent ook werkzaam als beeldend kunstenaar en ik vind het heel belangrijk om mijn liefde voor kunst aan kinderen over te brengen. Daarbij wil ik zo breed mogelijk te werk gaan. Beeldende kunst, muziek, theater, dans, cultureel erfgoed, literatuur, nieuwe media(film en fotografie).

Tijdens mijn studie heb ik een onderzoek (minor zorg) gedaan hoe beeldende vakken kunnen worden ingezet om leerprestaties te verbeteren. Mijn bevindingen tijdens dit onderzoek, zal ik gebruiken bij mijn afstudeeronderzoek.

In dit afstudeeronderzoek wil ik aantonen hoe belangrijk kunst is in onze samenleving; daarvoor heb ik het volgende citaat gevonden:

Waarom bezoeken we musea en theaters? Waarom luisteren we graag naar muziek? En waarom dansen we graag? Aan de hand van het nieuwste onderzoek van filosofen, psychologen en neurologen beschrijft het boek *De kunsten van het leven* hoe kunst ons weet te raken. “Kunst werkt op een positieve manier in op wat in de neuropsychologie het *kernzelf* wordt genoemd. Kunst blijkt belangrijker dan we al dachten en bepaalt ons geluk in hoge mate. Kunst haalt ons uit ons gepieker en brengt ons terug bij onze essentie. Door van kunst te genieten of zelf kunst te maken, komen we in de ervaring, in ons lichaam en het hier en nu te zitten. Deze directe ervaring brengt ons in contact met ‘de lichtheid van het bestaan’ en is daarom van belang voor onze kwaliteit van leven.”¹

Kunst is ook erg belangrijk voor de ontwikkeling van kinderen. Zoals Rita Kohnstam in het boek *Kleine ontwikkelingspsychologie 2*, de schoolleeftijd beschrijft, is het belangrijk om kinderen vroeg kennis te laten maken met kunst. Door met kinderen/jongeren kunst te beleven, actief of passief, gebeurt er iets van binnen. Kunst maken en beleven gaat over henzelf, hun eigen gevoelens, gedachtes, creaties. Ze leren op andere manieren naar de wereld te kijken, ze leren betekenis te geven aan gebeurtenissen, en daarover in gesprek te gaan. Waarom is iets waardevol, persoonlijk of universeel? Er ontstaat meer verbondenheid.

Essentieel voor goed onderwijs is ook samenwerking tussen alle vakken die op de basisschool gegeven worden. Door mijn stage kwam ik in aanraking met OGO, Ontwikkelingsgericht onderwijs. Aan de basis van ontwikkelingsgericht onderwijs ligt het begrip ‘zone van de naaste ontwikkeling’. De Russische onderwijspsycholoog Lev Vygotsky (1896-1934) introduceerde dit begrip. Daarnaast heb ik tijdens mijn studie kennis gemaakt met Storyline Approach ook wel: thematisch onderwijs in de

¹ Smeijsters, Henk. *De Kunsten van het Leven, Hoe kunst bijdraagt aan een emotioneel gezond leven*, 2008.

vorm van verhalen. Storyline approach is een bijzondere vorm van thematisch onderwijs. Deze oorspronkelijk in Schotland door Steve Bell ontwikkelde onderwijsbenadering is in Nederland bekend geworden als *verhalend ontwerpen*, of kortweg *leren door verhalen*. (<http://www.slo.nl/primair/themas/leraar/storyline/>) zie ook (www.storyline-scotland.com).

Deze vorm van onderwijs spreekt mij erg aan. Verschillende vakken integreren in een project of thema. Onderwijs in totaalvorm, vakoverschrijdend te werk gaan, verschillende vakken integreren en verschillende lesdoelen combineren. In de vorm van een project, met een eindpresentatie waarbij kunst ook een duidelijke functie heeft / rol speelt, dat is waar ik voor pleit.

Zonder kunst geen compleet beeld van onze samenleving.

En zoals Pablo Picasso (1881-1973) zei: *“Ieder kind is een kunstenaar. De moeilijkheid is er een te blijven als je groot wordt”. “Door de kunst wordt het stof van ons dagelijks leven van onze ziel gewist”. “Het geheim van de kunst is daarin gelegen, dat men niet zoekt, maar vindt”.*²

² http://www.citaten.net/zoeken/citaten_van-pablo_picasso.html

1 Inleiding

Wat ga ik doen? Waarover gaat dit afstudeeronderzoek? Waaruit bestaat het?

Mijn onderzoek bevat de volgende onderdelen:

Deel A, theoretisch onderzoek.

Deel B, een praktisch gericht uitgewerkte kunstroute. Deel A en B zijn apart ingebonden. Omdat deel B te gebruiken is voor de leerkrachten, heb ik dit deel apart ingebonden.

In deel A start ik met de hoofdvraag is: Waarom kan onderwijs niet zonder kunst?

De volgende deelvragen wil ik hiervoor onderzoeken:

- Wat is cultuur/ kunsteducatie?
- Waarom is kunsteducatie zo belangrijk?
- Wat betekenen de effecten van kunsteducatie op het gebied van cognitieve ontwikkeling, persoonlijke ontwikkeling en creativiteitsontwikkeling van kinderen in de basisschoolleeftijd?
- Welke verbetering kan de Wilhelminaschool in Bennekom gebruiken op het gebied van cultuureducatie? De opdracht die hieruit voortkomt, is het ontwikkelen van een kunstroute, uitgewerkt in deel B.
- Maakt de Wilhelminaschool in Bennekom wel optimaal gebruik van de kunst in de nabije omgeving?

Na de uitleg wat cultuureducatie precies is en betekent, bespreek ik de onderzoeksvragen, deelvragen en de wijze waarop ik onderzoek ga doen. Hoe ga ik antwoord krijgen op mijn vragen en: Wat doet de overheid op het gebied van kunsteducatie? Daarna benoem ik enkele inzichten en raakvlakken van de kerndoelen met kunsteducatie. Om inzicht te krijgen in hoe de kunstvakken op de Wilhelminaschool gegeven worden heb ik een methode onderzoek gedaan. Daaruit voortvloeiend komen conclusies en aanbevelingen richting de school. De school heeft een sterke behoefte aan een cultuureducatieplan. Het cultuureducatieplan, dat ik uitwerk in een kunstroute voor de school zal ik apart, deel B, bijvoegen.

2 Wat is cultuur-/kunsteducatie? En waarom is het zo belangrijk?

2.1 Wat is cultuur/kunsteducatie?

In de sociale wetenschappen, zoals sociologie, pedagogiek en psychologie, wordt onder cultuur meer verstaan dan wat we er in het dagelijks spraakgebruik mee bedoelen. Dus meer dan de musea, het toneel, de beeldende kunsten, muziek en bibliotheken. Als we met elkaar over 'cultuur' praten hebben we het meestal over een of andere vorm van kunst. Maar in de sociale wetenschappen valt onder cultuur het totale patroon van een menselijke samenleving, met alles wat daarin in de loop van de eeuwen tot ontwikkeling is gebracht. Een rechtssysteem, godsdiensten, techniek, opvattingen over hoe men zich hoort te gedragen, en inderdaad óók de cultuur in de engere kunstzinnige betekenis, die uit het gewone spraakgebruik.

In een brede betekenis staat 'cultuur' eigenlijk tegenover 'natuur'. Je zou met een beetje fantasie kunnen zeggen dat de natuur de wereld is zoals mensen die van oorsprong hebben aangetroffen. En cultuur is alles wat zij daarna hebben bedacht en toegevoegd om in hun leven niet alleen van natuurwetten afhankelijk te zijn. Dingen die in het verleden door een cultuur zijn voortgebracht en in een of andere vorm bewaard zijn gebleven, rekenen we tot het cultureel erfgoed. Dit aspect van de cultuur wordt onderscheiden van de kunsten.

Cultuureducatie laat mensen kennismaken met kunst- en cultuuruitingen en verdiept het inzicht daarin. De ruimste omschrijving van cultuureducatie is: alle vormen van educatie waarbij cultuur als doel of als middel wordt ingezet.

Cultuureducatie wordt in de praktijk ook wel gebruikt als verzamelbegrip voor

1. kunsteducatie
2. erfgoededucatie
3. media-educatie
4. literatuureducatie (wordt daarbij soms nog apart vermeld)

In mijn onderzoek zal ik mij vooral op kunsteducatie richten. In de kunst onderscheiden we van oudsher beeldende kunst, bouwkunst, film, fotografie, muziek, theater, dans en literatuur. Maar kunst en dus kunsteducatie is meer: ook toegepaste kunst (vormgeving, mode) en recentere vormen als wereldmuziek, mediakunst en dergelijke horen erbij.

2.2 Waarom is kunsteducatie zo belangrijk?

Om een antwoord op deze vraag te kunnen geven heb ik verschillende theorieën bestudeerd en uit eigen opgedane ervaring in het geven van kunsteducatie, geput.

Zoals Rita Kohnstam in het boek *Kleine ontwikkelingspsychologie 2, de schoolleeftijd* beschrijft, is het belangrijk om kinderen vroeg kennis te laten maken met kunst.

Zij schrijft: "Voornamelijk in de schoolleeftijd is de kennismaking met zowel kunst als erfgoed van blijvende betekenis. Dat wil zeggen dat kinderen die door hun ouders worden meegenomen naar kunstevenementen als toneel, museum en concert, dat later als volwassenen vaker doen dan wie dat van huis uit niet hebben meegekregen. Vroege kennismaking is de beste basis voor een kunstlievende levensloop." In het algemeen zakt de belangstelling weliswaar in de adolescentie weg, maar begint dan met ongeveer vijftientig jaar weer te groeien.' Hetzelfde geldt voor cultureel erfgoed: kinderen die van hun ouders uitleg krijgen bij wat ze tegenkomen in de stad en op het land krijgen vanzelf enig historisch besef of het nu de Afsluitdijk is, een oud jaagpad langs een kanaal, de overblijfselen van een kolenmijn of een kerk in de buurt. Via het vak cultuureducatie probeert men op de basisschool het verschil te verkleinen tussen kinderen die wel en niet zulke culturele bagage van hun ouders meekrijgen. Kinderen die naar jeugdtheater gaan, naar de muziekschool, naar een fotoclub en naar de werkplaats van een kunstmuseum, worden op kindermaat ingewijd in de kunsten. Daar is ruimte voor zelf-doen. Bij cultureel erfgoed is dat anders. Een kind kan niet zelf erfgoed maken, zoals het zelf muziek of een beeldje kan maken. Bij erfgoed gaat het letterlijk om kennisnemen. Kennis 'van zichtbare en tastbare sporen uit het verleden', kortgeleden of uit verre tijden. En er horen verhalen bij hoe mensen toen leefden en dachten.' Die sporen zijn te vinden op straat, in een museum en in de bibliotheek."³

Kunsteducatie is dus belangrijk omdat kennis over kunst in onze maatschappij en ook in het overheidsbeleid wordt gezien als belangrijk onderdeel van de persoonlijke en algemene ontwikkeling van kinderen en volwassenen. Kunsteducatie stimuleert het vergroten van de kunstzinnige en creatieve vermogens. Dat verrijkt de persoonlijke ontplooiing en is daarmee ook van belang voor de samenleving als geheel.

Bij kunsteducatie wordt een verschil gemaakt in leerprocessen waarbij je zelf iets maakt (kunstbeoefening) of wanneer je kijkt of luistert naar kunst (kunstbezoek). Dit wordt ook vaak aangegeven als actieve (of productieve) kunsteducatie tegenover receptieve kunsteducatie. In allebei de gevallen is reflectie en evaluatie een essentieel onderdeel van het leerproces. Het uitgangspunt is dat kunstbeoefening en kunstbezoek elkaar versterken. Je leert beter schilderen door goed naar schilderijen te kijken; je krijgt beter inzicht in theater als je ook zelf ervaring hebt met acteren.

Volgens Malevich (1878-1935), een van de grondleggers van de geometrische abstracte kunst, bestaat kunst autonoom. Door kunst te onderwerpen aan marktprincipes, wordt de waarde van kunst ontkend en daarmee ook de waarde van kunsteducatie. Kunst is geen economisch product. Kunst is een poging om via communicatie over en weer met het publiek een denkbeeld te

³ Kohnstam, R., *Kleine ontwikkelingspsychologie, de schoolleeftijd*, Bohn Stafleu Van Loghum, juli 2009.

construeren over dat wat ons omringt. Dit kan esthetisch, geëngageerd of anders gemotiveerd zijn en doorbreekt meestal ons denkautomatisme. Kunst is reactief en reflectief. Het is waardevol voor de toekomst om leerlingen af te leveren die reflectief sterk zijn en actief kunnen reageren op hun omgeving.

© Kazimir Malevich - Black square (1913)

Johan Gielen schrijft in de Kunstzone van april 2012, in het artikel *Parallel tussen kunst en kunsteducatie*: “Kunst en cultuur staan door neo-liberalistische opvattingen onder druk. Kunst en cultuur moeten plotseling economisch rendabel zijn. Aan het rendement van kunst zou de waarde te zien zijn. In het regeerakkoord van Rutte I staat onder andere dat kunsteducatie een belangrijke rol blijft spelen, voornamelijk vanwege economische belangen en de link naar amateurkunst. Maar wat levert het de kunsteducatie op, die benadering vanuit een economisch standpunt? En is er ook nog een mogelijkheid om te kijken naar wat de intrinsieke en minder aantoonbare waarden van kunst en cultuur betekenen voor de kunsteducatie?”

Dit vind ik een interessante vraag en bestudering van dit artikel in kunstzone levert mij dan ook nog meer antwoorden op de vraag wat de waarde van goede kunsteducatie kan betekenen voor leerlingen in het basisonderwijs.

Kunstenaars zetten hun publiek aan het denken en construeren zo denkbeelden bij het publiek over de omgeving en tijd waarin we leven. Door in die zin *publiek* te vervangen voor *leerlingen* kun je zien wat kunsteducatie zou kunnen zijn. Door leerlingen te stimuleren en kennis te laten maken met hedendaagse en klassieke kunstwerken. Daarbij is het belangrijk leerlingen in hun eigen omgeving te laten blijven en ze middelen te geven om te kunnen reflecteren op die directe omgeving. Zo kan kunsteducatie een proces worden dat lijkt op een proces van een professionele ontwerper of kunstenaar.

Authentieke Kunsteducatie is vooral op zoek naar de waarde voor de leerlingen zelf. Het krijgen van betekenisvolle inzichten, beginnen vanuit intrinsieke motivatie. Leren in een levensechte context, relevant en praktijkgericht, waarin de leerling een actieve constructieve en reflectieve rol inneemt. Kunsteducatie kan en moet verder gaan dan alleen kennis opdoen over bijvoorbeeld kleur- en vormaspecten, materiaal kennis of andere sterk afgebakende competenties. Omdat kunst zelf in eerste instantie ook niet over vorm- en kleuraspecten gaat of materiaalbeheersing. Kunst heeft een relatie met haar sociologische context. Waar kijk ik naar en wat zegt het over mij en mijn omgeving? Uit welke tijd stamt het? En hoe kijk ik daar nu naar? Hoe keken de mensen er toen naar? Kleur en vorm worden afgeleid door techniek en zijn onderdeel van een communicatievorm, maar zegt nog niet wat er gecommuniceerd wordt en zijn daar een onderdeel van. Door leerlingen een proces te

laten ingaan zoals een kunstenaar of ontwerper dat doet krijg je andere resultaten dan ‘procesmatig werken’. Procesmatig werken is vaak een reeks van opdrachten en een reeks opdrachten is nog geen proces. Een reeks van opdrachten is een structuur waarin leerlingen werken binnen de grenzen van kennis die de docent heeft en waarop hij zijn ‘stappen’ baseert. En is dus beperkend. Wanneer een docent meer als ‘facilitator’ begeleidt en medeleerlingen ook meewerken, ontstaat er een zoveel mogelijk intrinsiek, van binnenuit, gemotiveerd proces waarin de leerling het pad volgt dat op dat moment, in die omgeving, het meest waarschijnlijk is en leidt naar het gestelde einddoel. Door de kunst in zijn sociale context te behandelen, waarop inhoudelijk wordt ingegaan, is het boeiender, en door deze te verbinden met de omgeving van de leerlingen. Belangrijk is hierbij de lokale omgeving waarin de leerlingen zich bevinden, het hier en nu. Waar kunnen leerlingen in hun eigen buurt kenmerken terugvinden van de klassieke oudheid of haar wedergeboorte? Met de terugkerende vraag ‘Waar kijk ik naar en wat zegt het mij?’ Kunsteducatie moet voortkomen uit het idee dat kunst ons iets laat zien, inzicht biedt, ons iets wil leren over onszelf. Kunst is in alle tijden het krachtigste middel geweest voor een cultuur om uitdrukking te geven aan haar waarden en opvattingen.

Johan Gielen: “Om de cirkel te sluiten en kunsteducatie daadwerkelijk relevant te maken zouden de resultaten van het leerproces buiten de schoolmuren gebracht moeten worden. Wanneer de leerling aan het denken is gezet door kunst en naar aanleiding hiervan een reactie maakt (in de vorm van een werkstuk bijvoorbeeld), is het motiverend om die reactie buiten de school te laten zien, zodat het bekeken wordt, er discussie over kan plaats vinden en het waarde krijgt. Hiervoor zou de docent samenwerking kunnen zoeken met lokale culturele instanties, cocreatie met een lokale kunstenaar of interventies op straat organiseren. De lessen zijn geen simulatie meer en krijgen waarde. Begrippen als DIY (do it yourself), lokaal activisme en empowerment spelen een rol. Het gaat om een professionalisering, waarbij knutselwerkjes geen kunsteducatie vertegenwoordigen, maar de kunsteducatie meer relevantie krijgt. Relevantie voor zowel de leerling als de school en de lokale omgeving van de school. Uiteindelijk kan kunsteducatie een rol vervullen in het onderwijs waarin ruimte komt voor ontwikkeling van het reflectieve, reactieve en communicatieve vermogen van leerlingen. Een eigenschap die in de samenleving van de 21e eeuw van grote waarde is. Deze vorm van onderwijs levert mensen op die het zwarte vierkant van Malevich op waarde kunnen schatten voor wat het is, de autonomie ervan begrijpen en tevens in staat zijn om voorbij het zwarte vierkant te denken en te kijken om met nieuwe, creatieve oplossingen te komen die de toekomst vorm en inhoud geven. Daarin worden dan en passant de economische belangen ook nog behartigd”.⁴

Uit dit artikel spreekt een zekere noodzaak van kunsteducatie, noodzakelijk voor het opgroeiende individu in de 21^e eeuw. Voor de ontwikkeling van een eigenschap die van grote waarde is nu: namelijk het reflectieve, reactieve en communicatieve vermogen van leerlingen. Kunsteducatie staat ook voor: Leren in een levensechte context, relevant en praktijkgericht, waarin de leerling een actieve constructieve en reflectieve rol inneemt. Allemaal eigenschappen waar het in de 21^e eeuw om draait.

Voor mijn Minor heb ik een onderzoek gedaan naar beeldend werken met zorgkinderen, hoe kan dit de leerresultaten positief beïnvloeden? Door het bestuderen van de theorie hierover kwam ik tot de conclusie dat het positief werkt en natuurlijk geldt dit niet alleen voor zorgkinderen! Hieronder een paar stukken uit mijn onderzoek.

⁴ Gielen J., *artikel in Kunstzone, Parallel tussen kunst en kunsteducatie*, april 2012.

Beeldend werken met zorgkinderen. Specifiek voor beeldend werken is dat je als begeleider vaak met het kind spreekt over hoe het naar zijn eigen beeldend werk kijkt. Vaak roept dat bij het kind een negatief affect op. Het commentaar van de begeleider maakt het mogelijk om anders naar die primaire beleving te kijken en eventueel bepaald gedrag te veranderen bij het kind. Als beeldend begeleider kun je situaties herdefiniëren. Je gebruikt dat om het kind zichzelf te laten ervaren als iemand met goede ideeën, iemand die effect heeft op zijn omgeving. Je kunt als beeldend begeleider ook commentaar geven op mentale processen van het kind, zoals herinneren, vragen, willen en fantaseren en het maken van verbindingen. Hierbij kun je weer teruggrijpen op ouder werk: herinner je je dit nog? Weet je nog wat je er toen over zei? Wat vind je er nu van? De beeldende begeleider benoemt wat hij ziet aan wensen of intenties in het gemaakte beeld, en van het kind. Door het beeldend werken kan een kind altijd het compliment krijgen dat hij zo goed op zijn eigen manier iets kan maken en oplossingen kan vinden. Hij benadrukt de eigenheid van de mentale wereld van het kind.

Beeldend werken is geschikt voor kinderen en jongeren omdat ze niet met woorden hoeven uit te leggen wat er aan de hand is. Kinderen en jongeren kunnen werken, spelen, vormgeven en experimenteren met verschillende beeldende materialen en technieken zoals klei, gips, hout, teken- en schildermaterialen. Zo kunnen ze hun 'verhaal' vertellen en tegelijk werken aan de oplossing van hun probleem. Beeldend werken helpt bijvoorbeeld wanneer een kind moeite heeft met het uiten van gevoelens. Ook kunnen kinderen oefenen met angsten overwinnen of meer zelfvertrouwen opbouwen. Beeldend werken helpt om problemen te verminderen en je sterk genoeg te voelen om moeilijke situaties voortaan beter aan te kunnen. Het uitgangspunt is dat er wordt aangesloten bij de belevingswereld, interesses en mogelijkheden van het kind om van daaruit nieuwe mogelijkheden van zichzelf te ontdekken. Dit kan direct doorwerken in andere aspecten van het leven. Een kind kan met beeldende activiteiten ontdekken waar zijn of haar talenten liggen, hoe hij/zij die goed kan inzetten en/of trucjes leren om met de beperking of handicap om te gaan.

Voor zorgkinderen is het belangrijk toe te werken naar een positieve ervaring, die je dan weer kunt expliciteren. De beeldende therapie, en dus ook het beeldend werken leent zich goed voor het opdoen van positieve ervaringen. Het kind kan altijd iets doen wat lukt in materiaal, in zijn houding of in de relatie. Bijvoorbeeld doorzetten, mooie kleuren gebruiken, iets eigens maken, samenwerken, leren zagen, weerstand overwinnen, grappjes maken, iets verbeelden, klei kneden, er zijn, etcetera. De volgende aspecten van beeldend werken bieden de mogelijkheid om gedrag te observeren of om er iets mee te doen:

- Materiaalkeuze
- Materiaalhantering
- Materiaalbeleving
- Werkhouding
- Werkwijze
- Themakeuze
- Samenwerking/contact

Het proces, materiaalgebruik, gereedschapshantering, het voorbespreken van een opdracht richt de aandacht op het gedrag van het kind. Het kind moet zich veilig voelen om te beginnen en het gevoel krijgen invloed te hebben op de loop der dingen. De begeleider focust op de kwaliteit van het kind.

Beeldend werken sluit vaak aan bij wat het kind graag wil of kan. De begeleider maakt dit expliciet door te kijken en te benoemen. De begeleider kan benoemen wat voor hem zichtbaar is: wat roept het materiaal op, de materiaalhantering, het beeld of de relatie op aan affecten? (het affect is een patroon van waarneembaar gedrag waarmee een subjectief gevoel (of emotie) tot uitdrukking wordt gebracht. Als men zich de gemoedstoestand van een persoon voorstelt als het emotionele 'klimaat' van die persoon, kan het affect worden gezien als het emotionele 'weer'.)⁵ Ziet het kind dit ook of ziet het iets anders? Door het benoemen wordt de affecttoestand tot realiteit gemaakt en ook tot gedeelde realiteit: de ander ziet het. Er kan ook ruimte worden gegeven aan het kind om zijn eigen affecten te reguleren door middel van materialen en gereedschap. Het bespreken van gedachten en gevoelens over hechtingsfiguren naar aanleiding van een familietekening kan ontstaan door beeldend werken. Hierbij is het belangrijk dicht bij het kind te blijven, te benoemen en te ordenen als begeleider.⁶

Als bewijs dat Beeldend werken en Kunst zorgleerlingen positief stimuleert in hun ontwikkeling, heb ik nog het volgende artikel gevonden. Een reportage in tijdschrift Balans Magazine van november 2011 staat een interessant artikel over Talent Klas vol creativiteit. Het gaat over getalenteerde leerlingen van het voortgezet speciaal onderwijs Aurelis College uit Rotterdam. Zij komen eens per week bij elkaar met beeldend kunstenaar en docent Louise Hessel, zij leert hen talenten aan meer dan alleen technieken die nodig zijn bij het maken van kunst. Het belangrijkste vindt zij om haar leerlingen weer te laten dromen. “Vaak denken deze kinderen ‘ik kan het niet’. Ik stimuleer hen te schitteren met hun talent.” Creatieve ideeën hebben deze kinderen genoeg. Iedereen heeft zijn individuele stijl en die moet behouden blijven. De leerlingen voelen zich helemaal thuis in de Talent Klas. Ze hebben allemaal hun eigen problemen. Iedereen respecteert elkaar. Daarom komen ze hier zo graag. De Talent Klas op het Aurelius College in Rotterdam bestaat nu 3 jaar. In deze klas zitten praktijk-, vmbo- en havoleerlingen. Er zitten in deze klas dove en slechthorende leerlingen, leerlingen met autisme en leerlingen met ESM (ernstige spraaktaalmoelijkheden) In augustus 2011 is er een tweede Talent Klas gestart. Op Youtube(zoeken op Aurelius College Rotterdam) is een filmpje van de Talent Klas te zien.⁷

Recentelijk stond in de krant ‘Trouw’ dat Finland hoog scorende leerlingen heeft op het gebied van lezen en rekenen, zij hebben een toppositie ten opzicht van leeftijdgenoten in Aziatische landen, die heel hoog scoren. ‘Wat kunnen zij dat wij niet kunnen?’ stelt het kabinet Rutte-Ascher. De Finse onderwijsexpert Pasi Sahlberg zegt: “De kwaliteit van de leraar is cruciaal, vooral op de basisschool. Wat kan Nederland leren van het Finse onderwijs?” De Finse leraar is beter opgeleid, heeft een universitair diploma, maar ook het vertrouwen in de leraar is in Finland veel groter. Kan Nederland met assertieve, beter opgeleide docenten uiteindelijk de Aziaten verslaan? Sahlberg is duidelijk: ‘We will never beat the Asians. De Amerikanen kunnen het niet, wij kunnen het niet, en jullie ook niet. Niemand kan hen verslaan op het gebied van wiskunde en science. Het is een gelopen race. Maar dat is niet erg. Een slimmere vraag is: wat kunnen zij niet en wij wel? Chinezen zullen nooit goed worden

⁵ Wikipedia

⁶ Schuller, E.G., *Minor zorg Beeldend werken met zorgleerlingen*, december 2011.

⁷ Luijkx, J., *Talent Klas vol creativiteit*, Artikel, reportage uit Balans magazine, november 2011.

in creativiteit, vanwege hun discipline. Aziatische landen nemen die race naar de top veel te serieus, ze stoppen er al hun geld in. In Europa moeten we niet proberen bij te blijven. Het Finse onderwijsbeleid is momenteel erg gericht op kunst, creativiteit en theater. Soft Things. Dat is waar het om gaat geloven wij. Dat heeft onze economie nodig. We hebben mensen nodig die groot kunnen denken.”⁸

Uit dit artikel komt duidelijk naar voren dat kunsteducatie belangrijk is op de basisschool. En dat het zeker nu in deze tijd, belangrijk is om leerlingen zich bewust te maken van hun creatieve en communicatieve vermogens, gestimuleerd door kunsteducatie.

2.3 Kunsteducatie op de Wilhelminaschool in Bennekom.

Kan men Kunsteducatie op de Wilhelminaschool in Bennekom waarborgen en verankeren in een plan dat past bij de visie en het onderwijssysteem van de school en aansluit op zowel de beleving- als de leefwereld van de kinderen? Om hierop antwoord te kunnen geven heb ik een onderzoekje gedaan naar de methode die gebruikt wordt voor tekenen, handenarbeid en muziek. Verder heb ik in de schoolgids gekeken. Er wordt in de schoolgids iets verteld over de expressievakken die gegeven worden. Uit de schoolgids haal ik het volgende met betrekking tot de visie van de school:

De Wilhelminaschool is sinds de zomer van 2010 gehuisvest in Collage. We werken in dit mooie gebouw samen met een aantal partners. Met Cultura (bibliotheek en muziekschool), Welstede (Peuterspeelzaal Klein Vossenhol en Buitenschoolse Opvang Ratjetoe) en Sociaal Cultureel Centrum het Laag is in het schooljaar 2010-2011 een start gemaakt om vanuit thema's het onderwijsaanbod voor onze kinderen te vergroten. Mooie voorbeelden hiervan zijn de Kinderboekenweken in oktober, de Nationale Pannenkoekendag eind maart en de gezamenlijke projecten. De Wilhelminaschool is blij met de eerste successen en ziet uit naar een intensivering van de samenwerking in de komende jaren, waardoor het onderwijsaanbod voor onze kinderen van nieuwe initiatieven wordt voorzien en de school als onderdeel van Collage een functie kan krijgen in de wijk. Zo willen we onze omgeving graag bij ons onderwijs betrekken en willen we betekenis hebben voor onze samenleving.

Expressievakken

9.6.1 Dramatische vorming

Binnen de verschillende vakgebieden krijgen de kinderen de gelegenheid hun creatieve vermogens ten aanzien van drama te ontwikkelen. Op vrijdag is er in veel groepen een speciale kring, waarin kinderen mogen optreden voor hun groep.

9.6.2 Beeldende vorming

De vakken handvaardigheid en tekenen zijn erop gericht de kinderen te laten kennismaken met verschillende mogelijkheden om zich in beelden uit te drukken. Ze leren hoe ze hun ideeën,

⁸ Vries, M, de. *Van de Finnen kunnen we veel leren; Artikel in Trouw, onderwijs en opvoeding*, pag. 10, woensdag 23 januari 2013.

gevoelens, waarnemingen en ervaringen vorm kunnen geven in beeldende werkstukken. Bovendien leren ze werk van anderen te begrijpen en er van te genieten. De kinderen van de groepen 7 en 8 worden regelmatig uitgenodigd voor exposities in 'De Kijkdoos'.

9.6.3 Muzikale vorming

We leren de kinderen tal van liedjes. We hopen dat de kinderen ervaren dat zingen plezierig kan zijn. Maar er is meer: kinderen bewegen op muziek, luisteren naar muziek, leren instrumenten herkennen, beleven de sfeer die muziek oproept en leren eenvoudige ritme-instrumenten hanteren.⁹

Daarnaast bezoeken de leerlingen een paar keer per jaar verschillende voorstellingen en exposities. Zoals ik verderop zal beschrijven in §4.2 wordt weliswaar op de Wilhelminaschool aan kunsteducatie gedaan, maar er ontbreekt een cultuurplan en daarbij een doorgaande leerlijn in het aanbod van de kunstvakken.

Er is dus een grote behoefte aan het samenstellen van een cultuurplan waarin de kerndoelen voor kunsteducatie gekoppeld worden aan een doorgaande leerlijn voor de kunstvakken. De vraag is mij dus gesteld, of ik hen in hun behoefte zou willen voorzien hiervan, in samenwerking met de ICC'er, de Interne Cultuur Coördinator. Zij heeft nauwelijks tijd om daadwerkelijk een plan te schrijven. Ik neem deze taak dan ook graag over, om aan mijn afstudeeronderzoek een praktijkgedeelte te kunnen toevoegen.

⁹ Schoolgids, *Wilhelminaschool*, Bennekom, 2012-2013

2.4 Wat betekenen de effecten van kunsteducatie op het gebied van cognitieve ontwikkeling, persoonlijke ontwikkeling en creativiteitsontwikkeling?

Om deze vraag te beantwoorden heb ik een aantal artikelen bestudeerd o.a. het volgende artikel van Jan van Gemert, *Met kunstvakken inspelen op de toekomst*, uit de Kunstzone van april 2012.

Hij schrijft: “Wisten we maar welke vaardigheden en capaciteiten er in de toekomst gevraagd worden van onze huidige generatie leerlingen. We zouden hen door cultuureducatie en vooral de kunstvakken beter kunnen voorbereiden. Een aantal ontwikkelingen is te duiden en richtinggevend. Denk aan globalisering, het overaanbod van informatie, de grotere rol van wetenschap en techniek en niet te vergeten de kloof tussen culturen. Howard Gardner (bekend vanwege zijn theorie over meervoudige intelligenties) beschrijft in *Five Minds for the Future* welke vermogens belangrijk zijn om hierop in te kunnen spelen”.

Afgelopen zomer was Jan van Gemert in de gelukkige omstandigheid deel te kunnen nemen aan het programma *Learning for the Future* aan de *Harvard Graduate School of Education*. Rode draad vormden de sessies waarin voornamelijk Howard Gardner en David Perkins reflecteerden op de inleidingen en workshops. Uitgangspunt bij alle discussies was het idee dat de maatschappij voortdurend zal blijven veranderen door de verworvenheden van de digitale revolutie, de groeiende kennis over het brein en de effecten van de globalisering. Op de vraag wat we vanwege deze ontwikkelingen anders of beter kunnen doen, kwamen veel antwoorden. Bijvoorbeeld zorgen voor krachtige leeromgevingen, waarin voor de leerling allerlei mogelijkheden zijn om te produceren en reflecteren. Het werken met zinvolle opdrachten, die dus ook betekenis hebben voor de leerlingen. Denk hierbij aan verschillende mogelijkheden voor samenwerking waarbij empathie een belangrijke rol speelt. Belangrijk ook is het streven naar wat genoemd wordt ‘complex thinking’, waarbij leerlingen problemen en situaties van verschillende kanten leren zien. Bij de daarvoor benodigde denkvaardigheden neemt het visualiseren een belangrijke plaats in. En... creativiteit zal nog belangrijker zijn in de toekomstige maatschappij. Zeker ook om als individu een eigen rol te kunnen spelen. Professor Howard Gardner heeft in zijn boek *Five Minds for the Future* enkele grote lijnen geschetst. Het is interessant om daarvan kennis te nemen. Dit niet alleen vanwege zijn jarenlange ervaring en de talloze onderzoeken en publicaties, maar ook doordat er voor de kunstvakken heel wat aanknopingspunten zijn voor de didactiek.¹⁰

Gardner ontdekte door eigen onderzoek en onderzoek van anderen dat persoonlijkheid, houding en temperament voor creativiteit minstens zo belangrijk zijn als de cognitieve vermogens. Mensen die creatief handelen, nemen kansen, risico's en zijn niet bang om te mislukken. Zij pakken zich snel weer op en stellen zichzelf de vraag wat zij ervan hebben geleerd en gaan verder. Creatieve leerlingen herken je aan plezier in (of in ieder geval het accepteren van) het anders zijn dan de anderen. Als er vreemde dingen gebeuren, bijvoorbeeld telkens een bepaald woord verkeerd zeggen van een toneeldialoog, dan zal hij juist op zoek gaan naar de oorzaak. Ligt het aan de soort tekst, een opvatting van de gespeelde rol of scène, of wellicht de vertaling? Hij zal ook geneigd zijn het anders te gaan doen. Het is niet voor niets dat juist creatieve leerlingen daardoor buiten de boot vallen en

¹⁰ Gemert, J van. *Met kunstvakken inspelen op de toekomst*, Kunstzone april 2012

soms zelfs naar een andere school vertrekken. Een ander punt is dat mensen denken dat creativiteit een eigenschap van het individu is. Daarom zeggen ze dat ze creatief zijn. Echter, de enige manier waarop creativiteit kan worden beoordeeld, is of het op de lange termijn effect heeft. Dus als mensen door het product of idee blijvend anders denken en zich anders gedragen. Dat kan soms lang op zich laten wachten, zoals we weten van bijvoorbeeld Vincent van Gogh.¹¹

Denken over de toekomst van de kunstvakken betekent de juiste vragen stellen. Denk onder meer aan de relatie theorie en praktijk, de samenhang tussen de vakken, interdisciplinair of multidisciplinair, leerlijnen, curriculum, doelstellingen. De beschrijving door Howard Gardner van de *Five Minds* biedt visie voor de didactiek vanuit een breed perspectief, waaruit een beeld van de toekomst volgt. Hierdoor kunnen we onszelf goede vragen stellen en krijgen daarmee een goed beginpunt. Het belang van cultuureducatie draagt hieraan bij!¹¹

Door het toepassen van de *Five Minds for the Future* van Howard Gardner kan ik concluderen dat goede kunsteducatie erg belangrijk is voor leerlingen op het gebied van persoonlijke, cognitieve en creativiteitsontwikkeling.

Kunst, Landart, bekijken met groep 8, oktober 2011. ©Foto: Gerlofke Schuller 2011.

Om de vraag: **“Wat betekenen de effecten van kunsteducatie op het gebied van cognitieve ontwikkeling, persoonlijke ontwikkeling en creativiteitsontwikkeling?”** nog verder te onderzoeken, heb ik het volgende geschreven en bestudeerd.

Tijdens mijn werk als lerares Tekenen heeft beeldende kunst beschouwen en reflecteren op eigen werk altijd een belangrijke plek gehad. Goed kijken kun je leren en geeft de leerlingen plezier. Door over beelden te praten verrijk je elkaar met zienswijzen en interpretaties. “Wat zie jij? Waar doet het jou aan denken?” “Welke gevoelens roept het bij jou op”? Het werk/kunst van anderen beschouwen motiveert kinderen, het helpt en stimuleert om zelf beeldend bezig te zijn. Kinderen kunnen enthousiast reageren bij kunstbeschouwing. Ze zijn nieuwsgierig, verwonderd en gemotiveerd om

¹¹ Gemert, J van. *Met kunstvakken inspelen op de toekomst*, Kunstzone april 2012

meer te willen weten. Door goed naar elkaar te luisteren leren de leerlingen van elkaar. “Waarom heeft hij/zij voor die oplossing gekozen? Hoe is dat idee ontstaan”? Enzovoorts.

Perkins¹² schrijft in ‘The intelligent eye’ dat aandachtig en reflectief kijken vereist is om kunst betekenis te kunnen geven. Niet alleen hierdoor begrijpt de beschouwer het kunstwerk beter, maar leert de beschouwer ook door kunst. Wij zijn in staat om op een intelligente manier te kijken, waardoor wij op een adequate manier betekenis kunnen geven aan wat we zien. En toch kijken wij ook vaak heel routineus, zonder er dieper over na te denken. Hierdoor zien we lang niet alles in een kunstwerk. Perkins wil de kijker daarom strategieën aanleren om kunst beter te leren begrijpen en onze intelligentie te ontwikkelen.

Deze vier strategieën zijn:

1. Neem de tijd om te kijken
2. Kijk breed en avontuurlijk
3. Kijk helder en diep
4. Kijk georganiseerd/ gestructureerd

Perkins noemt dit leren: *experiential intelligence* of ervaringsleren. (In ‘The intelligent eye’). In wat we zien of waarnemen, nemen we vaak onbewust onze ervaringen mee. Daarbij hebben we doorgaans gedachten die gehaast, vluchtig en slecht georganiseerd zijn. Maar wanneer wij leren reflecteren (*reflective intelligence*) kunnen we onze kennis ontwikkelen. Dit bevordert de intelligentie en zorgt voor een dieper inzicht in kunst en waardering van kunst.

Perkins geeft advies om naar kunst te kijken met een *thoughtful look*. Bij het kijken naar kunst is een aandachtige blik vereist. Niet alleen leer je hierdoor beter naar kunst te kijken, maar leer je dus ook beter na te denken. We leren onze hersens beter te gebruiken. Van nature kijkt de mens vluchtig en routinematig. Het aanleren van *kunstmatige regels* voor aandachtig en nadenkend kijken werkt volgens Perkins niet, daarom creëert hij *dispositions* (strategieën, talenten) die de beschouwer enthousiast en toegewijd kunnen maken, wat leren tot gevolg heeft. Perkins geeft een aantal redenen waarom juist kunst geschikt is om deze *dispositions* aan te leren, en voor het denkproces bijzonder maken:

1. *Sensory anchoring*: een schilderij is fysiek aanwezig wat helpt om je blik te focussen wanneer je aandachtig en nadenkend kijkt.
2. *Instant access*: het werk is altijd aanwezig en meteen toegankelijk en daarom is het eenvoudig om er ook langer naar te kijken.
3. *Personal engagement*: kunst heeft sterke affectieve kwaliteiten, het houdt de aandacht langer vast wanneer men tot een werk is aangetrokken.
4. *Dispositional atmosphere*: kunst kijken vergt nadenken om tot betekenis te komen. In deze zin is het dus mogelijk om verschillende dispositions te ontwikkelen.

¹² Perkins, D. N. *The Intelligent Eye*. Santa Monica: The Getty Center for Education in the Arts, 1994

5. *Wide spectrum cognition*: bij de activiteit van het kijken komen verschillende cognitieve aspecten aan bod, zoals hypothesen opstellen, conclusies trekken, analyseren etc.

6. *Multiconnectedness*: vanuit de kunst zijn veel verbanden te leggen met andere kennisgebieden zoals sociologie, geschiedenis, filosofie. (Zie ook http://www.Expertisecentrum-kunsttheorie.NI/cms_data/overzichtanalysemodellen.pdf)

Kunstwerken zijn, om de zes genoemde redenen, geschikt om gewenste denkdisposities aan te leren of te stimuleren. Goed denken betreft niet alleen vaardigheden, maar ook disposities. Disposities als openheid, nieuwsgierigheid, verbeeldingskracht. Juist kunst stimuleert de ontwikkeling van deze disposities. Door met kinderen over kunst te praten, maak je het denken zichtbaar en dat is volgens Perkins een kenmerk van effectieve denkers (Perkins). Externaliseren van gedachten is ook mogelijk door actief te tekenen, muziek te maken enzovoort.

Het is streven naar wat genoemd wordt 'complex thinking', waarbij leerlingen problemen en situaties van verschillende kanten leren zien. Bij de daarvoor benodigde denkvaardigheden neemt het visualiseren een belangrijke plaats in.

Kunst, Landart bekijken met groep 8, oktober 2011. © Foto: Gerlofke Schuller 2011.

Creativiteit zal nog belangrijker zijn in de toekomstige maatschappij. Zeker ook om als individu een eigen rol te kunnen spelen. Om kinderen tot een krachtig zelfstandig individu te laten opgroeien in deze tijd zijn natuurlijk lezen en rekenen basisvoorwaarden maar alleen cognitieve vaardigheden aanleren zal niet genoeg zijn. Vaardigheden van de 21ste eeuw zijn: kritisch denken, problemen kunnen benaderen vanuit verschillende standpunten, communiceren en kunnen samenwerken met verschillende culturen. Daarnaast, bijdragen aan en zorgen voor je omgeving, creativiteit in

combinatie met ondernemendheid, kennis kunnen verbinden met het zien van nieuwe mogelijkheden en vaardigheden ontwikkelen in informatietechnologie.

Superheldenmodeshow, groep 6, september 2011. © Foto: Gerlofke Schuller, 2011.

Het belangrijkste is natuurlijk de ontwikkeling van het kind: leren en samen (be)leven vanuit een intrinsieke nieuwsgierigheid. Samen ontdekken waar een kind goed in is en leren, ook door oefening, ergens steeds beter in te worden. Door samen met kunstenaars en leerkrachten het geleerde in een breder kader te plaatsen. Leerkrachten en kunstenaars zorgen samen voor een uitdagende en spannende leeromgeving en bedenken relevante en betekenisvolle thema's en opdrachten. Zo komt de geleerde lesstof het beste tot zijn recht. En zal het voor de leerlingen meer betekenis krijgen en dus beter beklijven.

© Foto: Gerlofke Schuller 2010.

© Foto: Gerlofke Schuller 2011.

2.5 Wat doet de overheid op het gebied van kunsteducatie?

Provincies en gemeenten vinden cultuureducatie in het basisonderwijs belangrijk. Cultuureducatie draagt bij aan de persoonlijke ontwikkeling van kinderen en aan de groei van de cultuurconsumenten en creatieve kenniswerkers van morgen. Daarom investeren zij in cursussen interne cultuurcoördinator en ondersteuning van cultuurcoördinatoren door netwerkbijeenkomsten, subsidies en bijscholing.¹³

Cultuureducatie krijgt binnen het onderwijs steeds vastere voet aan de grond. De opkomst van erfgoededucatie, de invoering van het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) en regelingen als *Versterking Cultuureducatie in het Primair Onderwijs* hebben ervoor gezorgd dat cultuureducatie op veel scholen en opleidingen een stevigere plek in het curriculum en het schoolbeleid heeft gekregen.

2.5.1. Regeling Versterking Cultuureducatie Primair Onderwijs

Met deze regeling wordt bevorderd dat alle scholen cultuureducatie in het lesprogramma integreren, in samenwerking met de culturele omgeving. Tot 2011-2012 ontvangen scholen jaarlijks het subsidiebedrag van 10,90 euro per leerling. Vanaf 2012-2013 wordt dit budget opgenomen in de prestatiebox, zodat scholen de kwaliteit van cultuureducatie kunnen versterken. Mogelijk gaat de onderwijsinspectie de besteding van deze middelen monitoren. Voor een volledig overzicht van de regelingen voor het primair onderwijs, zie <http://www.cultuurplein.nl/primair-onderwijs/overheidsbeleid/subsidies-rijk>.

¹³ <http://cultuurcoordinator.nl/beleidsmaker>

In een gezamenlijke visie van enkele culturele organisaties (inclusief Cultuurnetwerk) wordt voor de politiek op een rijtje gezet waarom het belang van cultuur(educatie) noodzakelijk is. Cultuurnetwerk Nederland, Fonds voor Cultuurparticipatie, Kunstfactor, Jeugdcultuurfonds, Raad van Twaalf, CJP en Nederlands Instituut voor Volkscultuur doen in het visiedocument Kunst is Zien, Horen, Voelen en Doen een oproep aan de landelijke politieke partijen. Zij vragen aandacht voor kunst- en cultuureducatie, participatie, kunstbeoefening in de vrije tijd, talentontwikkeling en materieel en immaterieel erfgoed. Zie bijlage 1.

2.5.2. De effecten van cultuur(educatie)

Onderzoek naar de effecten van cultuureducatie heeft aangetoond dat cultuureducatie een positief effect heeft op kinderen/ leerlingen/ jongeren. Op het gebied van de cognitieve functies, de creativiteit, de economie, de gezondheid, de schoolverlaters en de sociale cohesie. Hieronder de website met verwijzingen naar verschillende onderzoeken op dit gebied.

Cognitieve functies

Kinderen die een muziekinstrument leren bespelen, hebben minder moeite met lezen en kunnen beter luisteren in een rumoerige klas. Dat is de conclusie uit een reeks neurologische onderzoeken. Ook toonden onderzoekers een positief verband aan tussen muziekles en de score in algemene niveautoetsen.

Creativiteit

Door actieve deelname aan kunst en cultuur leren mensen samenwerken en creatief denken en handelen, aldus onderstaand onderzoek.

Economie

Over het economische belang van kunst en cultuur zijn meerdere studies verschenen. Daarin wordt geconcludeerd dat investeren in cultuur de lokale economie stimuleert, banen genereert en bijdraagt aan innovatie en een aantrekkelijk vestigingsklimaat. Ook de grondprijs stijgt met cultuur in de buurt.

In de sector kunsteducatie/amateurkunst gaat 2,75 miljard euro per jaar om. Amateurkunstenaars besteden jaarlijks 1,35 miljard euro aan onder meer lessen, instrumenten en apparatuur. De sector genereert 17.000 fte aan werkgelegenheid.

Gezondheid

Kunst heeft een positieve invloed op de genezing en de gezondheid van patiënten. In een reeks onderzoeken is een positief effect aangetoond van cultuurdeelname op onder meer het genezingsproces, de medische conditie, het geestelijk welbevinden en sociale competenties.

Schoolverlaters

Een onderzoek onder 12.000 leerlingen wijst uit dat intensief cultuuronderwijs op middelbare scholen vroegtijdig schoolverlaten kan voorkomen of uitstellen.

Sociale cohesie

Verschillende studies laten zien dat de actieve deelname aan culturele activiteiten in stad, dorp, wijk en buurt leidt tot meer zelfvertrouwen, meer sociale contacten en een groter gevoel van veiligheid en tevredenheid met de woonomgeving. Ook leidt het tot meer vertrouwen in de gemeenschap en in de gemeenschappelijke identiteit.¹⁴

¹⁴ <http://www.cultuurnetwerk.nl/cultuureducatie/legitimering/onderzoek.html>

2.5.3. Kunsteducatie in onderwijs

Kinderen en jongeren krijgen verplicht en als keuzevak kunsteducatie aangeboden in het onderwijs in Nederland. Enkele kerndoelen van het basisonderwijs zijn expliciet benoemd als kunstzinnige oriëntatie. 'De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.' Daarnaast wordt het leren reflecteren op eigen werk en dat van anderen genoemd. In het voortgezet onderwijs is kunsteducatie een vast onderdeel van de onderbouw (leergebied Kunst en Cultuur) en de bovenbouw (Culturele en kunstzinnige vorming). Daarnaast is er in de bovenbouw een aantal kunstvakken als keuzevak. Het voortgezet onderwijs kent vakdocenten en ook coördinatoren die zich specifiek op cultuur en culturele activiteiten richten. In het basisonderwijs zijn de leerkrachten hier minder voor opgeleid. De meeste basisscholen hebben al een interne cultuurcoördinator (ICC-er) aangesteld, die helpt bij de culturele activiteiten en het cultuurbeleid op school. Vakleerkrachten cultuur zijn steeds zeldzamer.

3 Verbindingen tussen kerndoelen, inzichten en raakvlakken van kunsteducatie

Bij de bestudering van het boek *Voorbij de kaders* van Alexandra van der Hilst, werd mijn vermoeden bevestigd, hoe belangrijk kunst in leren eigenlijk is. Om kunst een rol te laten spelen in het onderwijs zullen veel kinderen op een andere manier leren zich de lesstof eigen te maken. Kunst kan als vervoermiddel worden ingezet voor leren door kunstzinnige verwerkingsvormen van de lesstof of door gekoppeld te worden aan meervoudige intelligenties en verschillende leerstrategieën. Door de innerlijke dimensie van leren te ervaren, door middel van de kunsten. In de praktijk zal dat betekenen dat dans, drama, muziek en beeldend zal worden verbonden met de andere vakken. Dit zal ik ook in hoofdstuk 5 in mijn conclusie nader toelichten.

Dit hoofdstuk zal inzichten en raakvlakken van kunsteducatie verbinden aan de kerndoelen, deze kerndoelen worden als bijlage 2 bijgevoegd. Het zou goed zijn om naar onderwijs en leren te kijken vanuit kunstzinnige werkvormen. We moeten kunst serieus in onderwijs en leren betrekken. Dit betekent voor veel kinderen dat het onderwijs meer betekenis krijgt en bijdraagt aan hun totale ontwikkeling als zelfstandig mens. Niet alleen door kunstzinnige werkvormen als didactiek om lesstof op veelzijdige wijze aan te bieden. Maar door kunst te beleven, actief of passief, gebeurt er iets van binnen. Zie ook §2.2 en §2.4.

3.1. Cultuureducatie valt onder het leergebied Kunstzinnige oriëntatie. Dit leergebied omvat drie kerndoelen:

1. De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.

Kunst maken en beleven gaat over de leerlingen zelf, hun eigen gevoelens, gedachtes en creaties. Ze leren telkens op andere manieren naar de wereld te kijken. Ze leren betekenis te geven aan dingen, gebeurtenissen, mensen, natuur, de wereld om hen heen en leren daar met elkaar over in gesprek te gaan. Ze leren na te denken over wat maakt dat iets waardevol voor hen persoonlijk is en over universele waarden. In het actieve doen ontdekken kinderen wat ze nog meer kunnen, dat is belangrijk omdat elk kind ertoe doet. Kinderen komen zo meer als totaal mens tot ontwikkeling, cognitief en affectief. In de klas ontstaat meer verbondenheid omdat ze ook samen van alles gaan onderzoeken, ontwerpen, ondernemen en presenteren. Dit is creërend leren en lerend creëren: een proces waarbij tijdens het ontwerpen en maken, allerlei kennis en vaardigheden worden geleerd en vanuit het nieuw geleerde weer nieuwe ideeën en mogelijkheden ontstaan om te creëren.

2. De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.

In dit kerndoel staat het reflecteren op eigen werk van de kinderen centraal. Bijvoorbeeld reflecteren op een beeldend werkstuk, spel, en verhaal, gedicht, muziekfragment, klankspel, lied of dans. Daarbij kan het gaan om werk van kinderen als ook om werk van professionele kunstenaars (beeldend kunstenaars, componisten, musici, dansers, choreografen, acteurs, regisseurs, schrijvers en dichters). Reflectiemomenten komen voor tijdens verschillende lesfasen:

Oriëntatie: Door een boeiende start en door samen naar verschillende mogelijkheden te kijken en /of te luisteren en deze te bespreken krijgen de kinderen een genuanceerd beeld van het komende werkproces.

Uitvoering: In de vorm van feedback en door vragen te stellen - 'Wat wil je in je werk willen laten zien of horen? Hoe zou je dat kunnen doen? Of hoe heb je dat gedaan?'- worden kinderen gestimuleerd om na te denken over hun eigen werk.

Nabeschouwing: De kinderen presenteren hun werk aan elkaar. Tijdens de nabespreking bespreekt de leraar met de kinderen de aandachtspunten van de opdracht. Welke problemen zaten er aan de opdracht en welke verschillende oplossingen hebben de kinderen hiervoor bedacht. De kinderen bekijken en bespreken elkaars oplossingen, en hebben aandacht voor de achterliggende motieven om iets op een bepaalde manier vorm te geven. Hierdoor krijgen de kinderen nieuwe ideeën en inzichten aangereikt, die ze kunnen inzetten in volgende lessen en activiteiten. Ook wordt er gekeken en/of geluisterd naar het werk van kunstenaars en is er aandacht voor hoe zij bepaalde problemen hebben opgelost.

3. De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Onder cultureel erfgoed kan worden verstaan: dingen uit het verleden die we de moeite waard vinden om te bewaren. In de uitwerking bij dit kerndoel zijn aspecten van cultureel erfgoed onderverdeeld in:

- objecten uit het verleden (voorwerpen, monumenten, gebouwen);
- rituelen en gebruiken;
- verhalen van mensen over het verleden;
- kunstzinnige disciplines (beeldend, muziek, dans, spel, media en literatuur).

De kinderen komen zoveel mogelijk in aanraking met erfgoed en kunst in de directe omgeving van de school. Zij maken kennis met cultureel erfgoed en kunstzinnige disciplines binnen school: voorwerpen en gebruiken die kinderen zelf meebrengen, echte kunst- of erfgoed objecten, een kunstenaar of iemand die boeiend kan vertellen over erfgoed. Ook maken zij kennis met cultureel erfgoed en kunstzinnige disciplines buiten school: op straat, in een atelier, de kunstuitlen, een museum voor beeldende kunst, een historisch museum, een theater, een kerk, een archief, enz. Daarbij gaat het erom dat kinderen kunst en erfgoed beleven en leren vragen te stellen. Op die manier ontwikkelen zij kennis over cultureel erfgoed met het uiteindelijke doel daarvoor waardering te ontwikkelen. In dit leerproces werkt de school nauw samen met instellingen voor kunst en cultuur en erfgoedhuizen en worden vraag en aanbod zoveel mogelijk op elkaar afgestemd.

Alle kerndoelen zijn uitgebreid te lezen in bijlage 2.

3.2. Enige inzichten in kunsteducatie en de kerndoelen

Het belangrijkste inzicht in kerndoel 1: Ze leren betekenis te geven aan dingen, gebeurtenissen, mensen, natuur, de wereld om hen heen en leren daar met elkaar over in gesprek te gaan. Ze leren na te denken over wat maakt dat iets waardevol voor hen persoonlijk is en over universele waarden. In het actieve doen ontdekken kinderen wat ze nog meer kunnen, dat is belangrijk omdat elk kind ertoe doet. Kinderen komen zo meer als totaal mens tot ontwikkeling, cognitief en affectief.

Kerndoel 2 waarin staat: De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren. Dit is een zodanig belangrijk inzicht, het leren reflecteren op jezelf, in onze huidige maatschappij, dat komt in heel je leven verder tot ontwikkeling. Het is dus van groot belang dat kinderen zich dit al op jonge leeftijd enigszins eigen kunnen maken in hun eigen leefwereld en betekenisvolle situaties, aangepast aan hun leeftijd.

Kerndoel 3: De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed en komen hierdoor tot een inzicht namelijk het hebben van respect voor cultureel erfgoed en kunst en daarbij het durven vragen te stellen en leren vragen te stellen daarover.

3.3. Raakvlakken van kunsteducatie met de professionele kunsten

Door kinderen kennis te laten maken met professionele kunst en te leren genieten van de schoonheid en verscheidenheid van kunst, leren ze dat mensen op verschillende manieren gevoelens en ervaringen kunnen uitdrukken en communiceren. Kunst is niet altijd even gemakkelijk te begrijpen, het kan fungeren als venster, oriëntatie of kritiek op de wereld om ons heen. Leren over kunst gebeurt niet alleen in het hoofd, rationeel, maar ook in het hart, *hoe ervaar ik het?* Kunst moet je raken, wil het een diepere indruk achterlaten en nieuwsgierigheid aanwakkeren. Kunst kan receptief beleefd worden, maar ook actieve kunstbeleving is belangrijk. Door zelf scheppend bezig te zijn zal het kind een creatieproces ingaan, dit gebeurt in de professionele kunsten natuurlijk ook. Creërend bezig zijn betekent voorbij gaan aan het logische denken. Het is een persoonlijke, intuïtieve uiting of reflectie van, op of over iets. Hoe kom je nu van een idee, een schets in je hoofd naar een eindwerkstuk/kunstwerk?

Daarbij zijn een boel verschillende vaardigheden nodig. Vaardigheden zoals: associëren, kijken en vergelijken, interpreteren, analyseren, ordenen, verbanden leggen, structureren, verschillende mogelijkheden uitproberen, problemen bedenken en oplossen, kiezen, redeneren en argumenteren. Al deze vaardigheden zijn van essentieel belang om een goede leerstrategie te ontwikkelen. En ze komen in ieder creatieproces aan de orde. Zo leren kinderen stap voor stap hun eigen proces te doorlopen. En komen ze uiteindelijk tot meer kennis, inzicht, analyses, keuzes, mogelijkheden en oplossingen.

4 Methodeonderzoek ‘Moet je Doen’

4.1 Op de Wilhelminaschool wordt gewerkt met de methode Moet je Doen: Beeldende Vorming en Moet je Doen: Muziek.

Voor mijn onderzoek bespreek ik alleen de methode voor beeldende vorming omdat daar mijn expertise ligt. Beschrijving van Moet je doen beeldende vorming:

Moet je doen: beeldende vorming is een methode voor groep 1 t/m 8. Het hart van de methode is het (leren) verbeelden, waarbij het startpunt een bestaand kunstwerk is, toegelicht met een verhaal. Geen kunsthistorisch verhaal, maar een interpretatie naar de leerlingen toe. Om te kunnen verbeelden leren de leerlingen de benodigde vaardigheden (tekenen, schilderen, kleien, vlechten) en krijgen ze voorbeelden om de juiste weg in te slaan.

Sterke punten:

- Er is een doorgaande leerlijn: de leerstof van de groepen sluit op elkaar aan;
- Gaat uit van de praktische werksituatie van de leerkracht. De lessen worden kant-en-klaar aangeboden en kunnen door elke niet-gespecialiseerde groepsleerkracht gegeven worden;
- Begint elke les met een evalueerbaar lesdoel (productdoel) waarop aan het einde van de les gereflecteerd wordt;
- Heeft per les uitbreiding- en verdiepmogelijkheden;
- Bevat lessen die gemakkelijk gekoppeld kunnen worden aan andere vakken, bijvoorbeeld aardrijkskunde, natuur, en reken- en taalonderwijs;
- Kent tweelinglessen, waardoor het mogelijk is in een combinatiegroep met hetzelfde onderwerp bezig te zijn;
- Voldoet aan de kerndoelen.

Samenstelling:

Voor elke groep is er een handleiding voor de leerkracht en een kijkboek om samen met de leerlingen te bespreken. In het kijkboek staan alle kunstwerken die het uitgangspunt vormen voor de les op groot formaat en in kleur afgebeeld. Er is geen apart leerling-materiaal. Soms zijn voorbeeldbladen nodig voor de leerlingen. Die zijn als kopieerbladen in de map opgenomen. Op de website www.moetjedoen.nl staan per leerjaar voorbeelden van werkstukken. Ze kunnen als inspiratiebron dienen bij het uitvoeren van de lessen. Op de site staat ook allerlei informatie, nieuws over de methode, veelgestelde vragen, de uitgangspunten en door klikmogelijkheden naar de modules Moet je doen muziek en Moet je doen kunst en cultuur.

Theoretisch model:

Introductie Gericht op:

- context bouwen
- waarneming richten
- uitbreiden van de kunstcanon

De instructie is in verhalende vorm binnen de belevingswereld van het kind.

Instructie Gericht op:

- Moet je doen: Aanleren van technieken door voordoen- nadoen en experimenteren.
- Mag je doen: Mogelijkheden aanreiken en bespreken om tot voorbeelden te komen.

Beeldend ontwerp

De opdracht.....Direct afleidbaar van het doel van de les

Productie: In deelstappen met uitbreiding- en verdiepmogelijkheden

Evaluatie.....Is er antwoord gegeven op het beeldend ontwerp? Is het doel gehaald?

Praktisch model

A. Beeldend ontwerp: de betekenisvolle opdracht

Het leren verbeelden is het hart van de methode. De leerlingen leren om eigen antwoorden te geven en eigen oplossingen te ontdekken. Binnen de gegeven kaders hebben de leerlingen de vrijheid en de ruimte om tot eigen oplossingen te komen. De opdracht wordt het beeldende ontwerp genoemd het woord opdracht zou veel te dwingend zijn. De auteurs zijn ervan overtuigd dat leerlingen alleen en heel snel leren als de opdracht betekenisvol is voor hen. Dit zal de leerling ervaren als iets aan zichzelf geven. Dus niet als iets wat hij moet doen omdat de leerkracht het zegt. De leerkracht moet het kind als het ware verleiden. Het verhaal en het kunstwerk bieden de context, waardoor de leerling als uit zichzelf aan de taak begint.

B. Het verhaal bij het kunstwerk

Kunstwerken en verhalen vormen de contexten waarbinnen de leerlingen hun eigen antwoorden kunnen ontwerpen. In Moet je doen: beeldende vorming is het begrip kunst ruim genomen: alles dat door mensenhanden is vormgegeven kan uitgangspunt zijn van de les. Dus: wereldberoemde werken naast werk van volkomen onbekende kunstenaars of zelfs van mensen die geen kunstenaar zijn. Er zijn immers vele soorten en tradities naast elkaar. Kunst en ander beeldmateriaal staan in de methode naast elkaar. Een goed beeld betreft je ergens bij, toont de antwoorden die gegeven zijn, toont mogelijkheden.

Het verhaal dat bij het kunstwerk geschreven is vertelt niet per se over de kunstenaar, de stijl of de tijd waarin het kunstwerk tot stand kwam. Ze zijn geschreven in een taal die maakt dat kinderen een eerste vertaalslag gaan maken naar hun eigen leefwereld. Het verhaal neemt de leerling als het ware mee het kunstwerk in, geeft richting aan de waarneming, bouwt een context op en geeft betekenissen aan. Waarnemen en betekenis geven moet immers geleerd worden. Het is een opstap. Het mag ook als uitgangspunt genomen worden voor een eigen verhaal van de leerkracht. De leerkracht kan de vrijheid nemen om samen met de leerlingen verhalen te maken, het kunstwerk te duiden en te onderzoeken.

C. Moet je doen

De titel van de methode verwijst naar de vaardigheden en inzichten die 'je (als basis) moet doen' om tot verbeelden te komen. Techniek en vaardigheden zijn nodig om tot verbeelden te komen. De

leerlingen krijgen dit aangeleerd. De instructie hierbij bestaat uit heldere tekeningen en een stap-voor-stap beschrijving van het proces.

D. Mag je doen

Om de opdracht uitdagender te maken, zijn er in elke les ook tekeningen met mogelijkheden opgenomen. Het ontwerp blijft binnen de context maar het resultaat is rijker of sluit meer aan bij de eigen smaak.

E. Evaluatie

Tijdens de evaluatie moeten leerlingen vertellen, verklaren en tonen. Het kan namelijk zijn dat het lesdoel niet meteen herkend wordt in het beeldend ontwerp, maar dat de leerling uitstekend kan uitleggen waarom hij wel aan dat doel voldoet. Daarom is het gesprek over het werkstuk zo van belang. De leerkracht weegt vervolgens het beeldend ontwerp en de gegeven toelichting in het licht van het gestelde lesdoel. Het gaat om het antwoord over de verbeelding, originaliteit en het durven verlaten van vaste paden. Het is interessant waarom de leerling dat deed. Evalueren is met elkaar in gesprek gaan over het waarom achter het waarom.

F. Cultuurtip

Bij elke les staat een cultuurtip. Wat is er mooier dan het echte kunstwerk in de specifieke context te zien en te beleven? Daarom wordt er vaak verwezen naar musea of een oud authentiek straatje in de stad. Zorg voor beleving en richt de waarneming. Bij dit alles geldt: bereid de leerlingen voor. Richt de aandacht. Geef kennis door. Het gevaar van gaan zonder voorbereiding is een gezellige dag die verder niets oplevert.

De kunstleerlijn

Kleuters kijken en reageren anders dan leerlingen van groep 8, dus ook op kunst. De leeftijd doet er dus toe maar ook het sociale milieu, de cognitieve mogelijkheden en de interesse die er is. Deze factoren beïnvloeden het ontwikkelingsniveau. En dat verschilt per school. Voor de kunstleerlijn van deze methode is naar een gemiddelde gezocht.

Groep 1 / 2: Kleuters zijn heel associatief. In alles zit een verhaal, daarom kan abstracte kunst ook gebruikt worden. De leerlingen leren en verbeelden en knippen en plakken.

Groep 3 / 4: Kinderen raken nu ook geïnteresseerd in vormen, kunstwerken mogen wel abstractie hebben maar moeten wel herkenbaar zijn. Het *schematisch realisme* wordt deze fase genoemd. Cobra kunst past hierbij, kleurrijk en enigszins herkenbaar. Ze hoeven de realiteit niet te tonen.

Groep 5 / 6: De nadruk komt te liggen op[ambachtelijk vakmanschap, vrolijkheid en realisme. Verhalend concreet werk. Deze fase kenmerkt zich door *smaakrelativisme*. Abstracties hebben de leerlingen achter zich gelaten; *Dat kan mijn zusje van vier ook!*

Groep 7 / 8: Ook hier ligt de nadruk op vakmanschap, vrolijkheid en realisme. Leerlingen beginnen met puberen. De emotie in de kunst staat dan ook voorop. Deformatie wordt wel geaccepteerd als het ten dienste van de expressie staat. De onderwerpen kunnen thematisch zijn en minder concreet.

De inhoud hoeft niet meer letterlijk weergegeven te zijn en de kunstenaar mag kunst op een persoonlijke manier maken.¹⁵

De totale leerlijn staat in de algemene inleiding van Moet je doen, beeldende vorming, blz. 11 t/m 16.

4.2 Onderzoek onder de leerkrachten van de Wilhelminaschool

Om antwoorden te kunnen krijgen op mijn vragen over de methode Moet je doen, heb ik een brief verstuurd onder de leerkrachten. De brief is te zien in bijlage 3.

Alle ingestuurde antwoorden op de vragen over de methode Moet je doen voeg ik toe in bijlage 3.

Acht leerkrachten hebben inmiddels gereageerd, één daarvan heeft heel kort een mailtje gestuurd met de mededeling dat hij te weinig aan kunst en crea doet / kan doen ivm. de tijdsdruk op andere vakken! Hij gebruikt de methode dus helemaal niet! De andere zeven zijn wel verschillend maar hebben ook overeenkomsten. Hieronder enkele antwoorden van de leerkrachten op mijn vragen:

“Er ligt een grote focus op tekenen en beeldend werken komt te weinig aan bod”.

“Ouderwetse technieken”

“Sommige lesbeschrijvingen vind ik wel heel erg beknopt! ("Moet je doen", "Mag je doen" met vervolgens een paar foto's. En hooguit een zin.) Wat ik niet duidelijk vind is het fotomateriaal in de methode. Om kunstzinnige/ economische redenen misschien gekozen voor zwart/wit, maar niet altijd duidelijk of inspirerend”.

“Wat ik minder zinvol vind zijn de uitgebreide verhaaltjes die als inleiding op het thema worden gekozen”.

“Ik zou meer impressiemateriaal zichtbaar willen maken voor de klas. Verwijzingen naar zinvolle websites / kunstenaars bijvoorbeeld. De kinderen krijgen via deze methode te weinig visuele inspiratie naar mijn idee”.

“Verder vind ik het jammer dat klassieke thema's als Sint, Seizoenen, Feest wat sumier aan de orde komen. Hier kun je op de basisschool toch niet omheen”.

“Ik werk vooral met deze methodes als bronnenboeken. De lessen duren in de praktijk vaak te lang om in één keer te geven, dus ik maak hierin keuzes of ik verdeel één les over meerdere lesmomenten”.

“Soms mis ik onderwerpen, omdat er bijvoorbeeld maar één les per seizoen is terwijl een seizoen wekenlang duurt. Dan zoek of ontwerp ik er andere lessen naast”.

“Positief: De verscheidenheid aan werkvormen, materialen en thema's”.

“Lessen zijn goed voorbereid, goede opbouw. Heel afwisselend qua thema's, technieken”.

¹⁵ Moet je doen, beeldende vorming, algemene inleiding. Editie 2007, Thiememeulenhoff.

“De lessen zijn overzichtelijk en kennen een duidelijke opzet. Als leerkracht heb je niet heel veel tijd nodig om de lessen voor te bereiden”.

“We gaan in principe ieder jaar een keer naar een tentoonstelling in Huize Erica of nemen deel aan de Kunstroute Bennekom. Ik vind dat waardevol. Per jaar zouden er twee momenten moeten kunnen zijn, om dit te doen. Een museumbezoek aan bijvoorbeeld het Kröller Müller zou ik geweldig vinden, maar ja...de financiën”.

Die laatste uitspraak, over de financiën, dat valt wel mee eigenlijk, omdat er al een schoolkaart voor het museum Kröller-Müller bestaat voor €150, - per jaar. Alleen het vervoer ernaartoe dat zal wel wat lastig organiseren zijn maar niet onoverkomelijk denk ik!

Uit de antwoorden van de leerkrachten kwam het volgende naar voren: Niet elke leerkracht ervaart hetzelfde, niet iedere leerkracht bezit de capaciteiten om kunsteducatie te geven, en niet iedereen streeft dezelfde doelen na! Om dit te kunnen oplossen zal er toch echt iets moeten veranderen. Er zal een cultuur/ kunsteducatieplan moeten komen waarin een duidelijk plan staat omschreven wat betreft de kunsteducatie.

Mijn uitgebreide aanbevelingen en conclusies staan in Hoofdstuk 5.

4.3 Eigen ervaring met Moet je doen

Uit eigen ervaring weet ik dat het best prettig werken is met deze methode. Ik beaam eigenlijk de sterke punten die ik in § 4.1 heb op genoemd. Ook wordt in de inleiding bij groep 5 / 6 duidelijk verwoord hoe belangrijk het verbeelden is, hier wordt de basis gelegd voor het wekken van de interesse van de kinderen; het is voor altijd gewekt of voorgoed afgeschreven. In deze leeftijdscategorie heb ik zelf ook de meeste ervaring met het geven van teken en schilderlessen, deze kinderen waren doorgaans super enthousiast, omdat ze na schooltijd bij mij op cursus kwamen natuurlijk. De ontwikkeling gaat nu vanuit schema's naar 'fotografisch', zo doe je dat. Kinderen kunnen allemaal de techniek van het weergeven leren. De start naar de 'fotografische' werkelijkheid is in deze ontwikkelingsfase het belangrijkste.

In de inleiding voor groep 7 /8 staat ook weer hoe belangrijk het verbeelden is. Om tot verbeelden te komen hebben de leerlingen vaardigheden, technieken en kennis van materialen nodig, als het goed is hebben ze die in de voorafgaande jaren opgedaan. Het 'verbeelden', een eigen individueel antwoord geven blijft de kern van de methode. Dit wordt nog eens benadrukt. Dat vind ik wel positief. Natuurlijk zie ik wel dat er dwingende opdrachten bij zitten van dat moet je zo doen en niet anders, maar die zou ik zelf dan aanpassen en de leerlingen iets meer vrijheid bieden.

Wat ik ook positief vind is dat er duidelijk in uitgelegd wordt, dat er niveauverschillen kunnen zijn. Het ene kind van 11 is het andere niet, de een kan al behoorlijk puberen en de ander nog helemaal niet. Die ene leerling zal nog de werkelijkheid 'mooi' (in de zin zo van natuurgetrouw mogelijk) willen weergeven, de ander zal het er om te doen zijn het 'gevoel' te pakken en daarmee de werkelijkheid naar zijn hand zetten.

Naar eigen inzicht te gebruiken zou ik zo zeggen. Omdat ik docent tekenen ben gebruik ik allerlei opdrachten voor allerlei onderwerpen en thema's die ik door de jaren heen zelf verzameld en ontwikkeld heb. Daarbij is deze methode weer een inspiratiebron voor bepaalde onderwerpen en thema's. Alleen maar uit deze methode werken zou ik dus zeker niet doen. Erbij zeker wel!

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusie: Positief effect van kunsteducatie

Het is zo dat beeldend werken een positief effect heeft op de leerresultaten van zorgkinderen. Dit heb ik onderzocht in mijn Minor Zorg in december 2011. Het beeldend werken kan als middel ingezet worden om problemen bij kinderen te behandelen, zoals in de beeldende therapie wordt gedaan.

Maar het kan ook in de klas met niet alleen zorgkinderen gebruikt worden als middel om vakoverschrijdend te werken in de vorm van projecten bijvoorbeeld, in groepsverband of individueel. Het totaal van de opdracht zal meer betekenis krijgen bij niet alleen de zorgkinderen maar bij alle kinderen! Met elkaar aan een musical werken bijvoorbeeld, of met elkaar een krant uitgeven, of een reisbureau oprichten. Dit zijn slechts wat voorbeelden waarbij alle vakken met elkaar in verbinding staan, taal, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, natuur, beeldende vorming, drama en muziek. Alles zal met elkaar verbonden aan bod komen en het leren zal betekenisvoller zijn. Door de lesstof te verbinden met de kunstvakken zal er een positief effect ontstaan op zowel affectief als cognitief gebied bij de leerlingen. Door de spanning van het zelf kunnen ontdekken van de mogelijkheden om lesstof op eigen wijze vorm te geven door er expressie aan te geven, en het plezier tijdens het maken van bijvoorbeeld een muurschildering, een swingende dans, een grappig lied of een spannende voorstelling, kan leerlingen motiveren om meer te willen weten, meer te onderzoeken en dus ook meer te leren. Zo geeft een context die aansluit op de behoefte en interesses van de leerlingen zicht op de zin van het geleerde en zal er ook toe leiden dat informatie een diepere betekenis krijgt. En daardoor beter beklijft. Beeldend werken/ kunsteducatie zal vaker ingezet moeten worden vind ik binnen het basisonderwijs. Leerkrachten zouden minder bang moeten zijn om vakoverschrijdend te werk te gaan.

Zoals Perkins¹⁶ concludeerde, kun je streven naar *complex thinking*, zie § 2.4. *Complex thinking*, waarbij leerlingen problemen en situaties van verschillende kanten leren zien. Bij de daarvoor benodigde denkvaardigheden neemt het visualiseren een belangrijke plaats in. En om dit te leren is het nodig om goed te kunnen denken. Goed denken betreft niet alleen vaardigheden, maar ook disposities. Disposities als openheid, nieuwsgierigheid, verbeeldingskracht. Juist kunst stimuleert de ontwikkeling van deze disposities. Door met kinderen over kunst te praten, maak je het denken zichtbaar en dat is volgens Perkins een kenmerk van effectieve denkers. En daar sluit ik mij geheel bij aan.

Door Kunst te ervaren, te bekijken (receptief) en te doen (actief), waarbij de leerlingen helemaal opgaan in wat ze aan het doen zijn, en de tijd vergeten, ontstaat een soort innerlijk overzien waartoe dingen kunnen leiden en wat de betekenis van iets is. Dit gebeurt op persoonlijk vlak en in een breder kader. Waardevolle en unieke momenten ontstaan wanneer kinderen verbaasd en blij zijn over hun eigen kunnen, ze een succeservaring beleven. Wanneer ze openstaan voor het werk, het

¹⁶ Perkins, D. N. *The Intelligent Eye*. Santa Monica: The Getty Center for Education in the Arts, 1994

doen en laten van henzelf en de ander. Deze momenten zijn onmisbaar voor een positieve ontwikkeling van het opgroeiende kind. En hiermee heb ik mijn hoofdvraag: *Waarom kan onderwijs niet zonder kunst?* beantwoord. Het is onlosmakelijk met elkaar verbonden, in het onderwijs van de eenentwintigste eeuw. Belangrijke vaardigheden in de 21ste eeuw zijn; kritisch denken, problemen kunnen benaderen vanuit verschillende standpunten, goed kunnen reflecteren op je eigen handelen, communiceren en kunnen samenwerken met verschillende culturen. Daarnaast, bijdragen aan en zorgen voor je omgeving, creativiteit in combinatie met ondernemen, kennis kunnen verbinden met het zien van nieuwe mogelijkheden en vaardigheden ontwikkelen in informatietechnologie.

Aansluitend in de volgende paragraaf zal ik mijn aanbevelingen voor de school omschrijven.

5.2 Conclusie en Aanbeveling voor de Wilhelminaschool

Door mijn onderzoek naar de stand van zaken wat betreft de kunsteducatie op de Wilhelminaschool, kan ik concluderen dat er te weinig gedaan wordt aan kunsteducatie. Ze werken weliswaar met een redelijk goede methode *Moet je doen*, maar daarover is niet iedereen super tevreden. Zie § 4.2. Mijn aanbeveling zal dan ook zijn dat er een gedegen cultuurplan zal moeten komen waarin de kerndoelen van kunsteducatie gewaarborgd en verankerd zullen zijn. Dit zal geschreven worden in een plan dat past bij de visie en het onderwijssysteem van de school en aansluit op zowel de beleavings- als de leefwereld van de kinderen. Mijn aandeel hierin zal zijn: Het ontwikkelen van een Kunstroute voor de leerlingen.

Het is belangrijk dat er een doorgaande lijn in de kunsteducatie zit. Zodat het niet 'los zand' wordt. Er worden al wel interessante dingen ondernomen zoals het bezoeken van de exposities van 14 Karaats en de Kijkdoos in Bennekom. Maar dit zou meer diepgang moeten krijgen.

Als antwoord op de hulpvraag van de Wilhelminaschool, heb ik een kunstroute ontwikkeld, zie deel B, de route heet '*Kijk, Doe, Durf*', hierin zal ik voor iedere twee jaar een route uitstippelen die afgelegd kan worden langs verschillende disciplines van kunstuitingen. De nadruk zal echter komen te liggen op beeldende kunst omdat daarin de grootste behoefte vanuit de school is. Dit kwam naar voren uit het onderzoek dat ik onder de leerkrachten heb uitgevoerd.

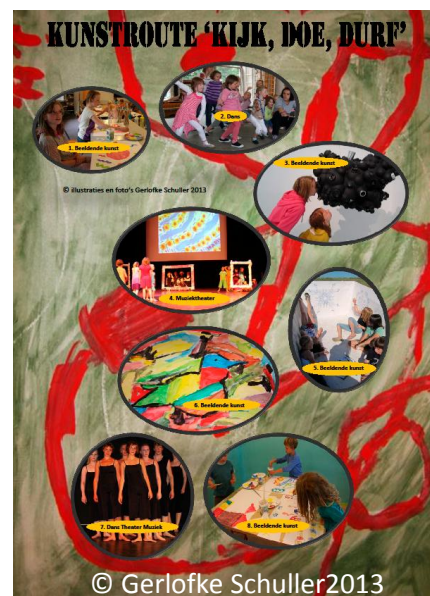
Alle leerlingen doorlopen gedurende 8 jaar per jaar, vier kunstbelevingen. Dus ieder jaar komen vier kunstuitingen aan bod. Op het gebied van beeldende kunst en dans/muziek/theater.

Eerste, derde, vijfde, zevende jaar:

1. Beeldende kunst
2. Dans/Muziek/Theater
3. Beeldende kunst
4. Dans/Muziek/Theater

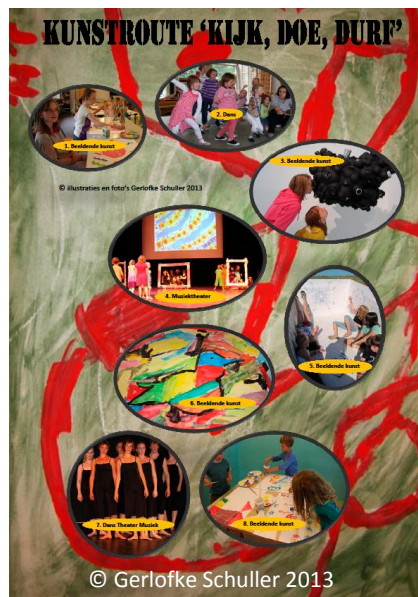
Tweede, vierde, zesde, achtste jaar:

5. Beeldende kunst
6. Beeldende kunst
7. Dans/Muziek/Theater
8. Beeldende kunst

6 Cultuureducatieplan voor de Wilhelminaschool in Bennekom

Het te ontwikkelen cultuureducatieplan voor de Wilhelminaschool bestaat uit een Kunstroute voor groep 1 t/m 8. Afgestemd op de omgeving van de Wilhelminaschool in Bennekom. De inhoud zal gaan over beeldende kunst, dans, muziek en theater. Zie deel B.

7 Nawoord

Door het schrijven van dit afstudeeronderzoek heb ik een aantal nieuwe inzichten gekregen. Daar waar mijn hart altijd al sneller van ging kloppen is mijn drijfveer geweest namelijk: kunst ervaren en beleven. Het lesgeven aan kinderen hierin is nog steeds fantastisch, nieuwe uitspraken/ en ontdekkingen door de kinderen zelf, zijn altijd verfrissend en vernieuwend voor het ontwikkelen van mijn eigen onderwijsvisie. Ik bedank daarvoor alle leerlingen met wie ik gewerkt heb de afgelopen jaren.

Dat er heel veel over cultuur/ kunsteducatie geschreven is/ wordt, is een feit! In het begin zag ik door de bomen het bos niet meer.

Het ontwikkelen van de kunstroute heb ik met veel enthousiasme gedaan. De hoeveelheid kunst in de nabije omgeving is enorm groot. Daarom is het belangrijk dat er gebruik gemaakt wordt van de ons omringende kunst, door de leerlingen van de Wilhelminaschool en eventueel andere basisschoolleerlingen uit Bennekom en omgeving. Het aanbod van allerlei musea is heel goed. We moeten er dan ook zeker voor gaan!

Ten slotte bedank ik de leerkrachten van de Wilhelminaschool in Bennekom voor hun medewerking, en mijn docent begeleider, Theo Dekker, voor zijn positieve feedback en aanwijzingen.

Bronvermelding

Geraadpleegde literatuur

Aerst, E. van, Hendriks A., Lavoir, N. van de, Tuit, J., Tongeren, C. van. *Cultuur in zicht, een handreiking voor leraren*, ThiemeMeulenhoff, Utrecht/ Zutphen, 2007.

Brenifier, O. *Wat is schoonheid, wat is kunst? Filosofie voor kids*. Biblion uitgeverij, Leidschendam 2009.

Cultuurnetwerk Nederland. *Handboek cultuureducatie in de Pabo. Van Basis naar Verdieping*, Utrecht, 2009.

Elmans, Rudy, Kievit, Karin, Mols, Pieter, Tal, Marlies. *Dossier ICC*, Cultuurnetwerk Nederland Utrecht 2010.

Gardner, H. *Five Minds for the Future*, Harvard Business Press - Boston, Massachusetts in 2008.
Artikel in Kunstzone april 2012

Hilst, Alexandra van der. *Voorbij de Kaders verwondering over leer-kracht, bewondering voor onze leerkracht*, AB3 Management, Trainingen& Projecten bv, 2007.

Moet je doen, Expressie voor de basisschool, algemene inleiding, Meulenhoff educatief bv, Amsterdam 2002.

Moet je doen, Beeldende Vorming, algemene inleiding en methode, ThiemeMeulenhoff, Utrecht, 2004.

Monsma, Dirk. *Kijk ik kan zilver maken, Het grote Kunsteducatie Kijk- en Leesboek*, SKVR ism Lemniscaat, 2008.

Perkins, D. N. *The Intelligent Eye*. Santa Monica: The Getty Center for Education in the Arts, 1994

Schasfoort, Ben. *Beeldonderwijs en didactiek*, Wolters-Noordhoff, 2007.

Smeijsters, Henk. *De Kunsten van het Leven, Hoe kunst bijdraagt aan een emotioneel gezond leven*, 2008.

Smelt, Corine. *Ik verbeeld me, mentaliseren in de beeldende therapie*, afstudeeronderzoek Creatieve Therapie Beeldend, 2009.

Schweizer, Celine. *In Beeld, Doelgroepgerichte behandelmethoden van beeldend therapeuten*, 2001.

Geraadpleegde tijdschriften/kranten

Gemert, J. van, *Met kunstvakken inspelen op de toekomst*, Kunstzone april 2012

Gielen, J. *Parallel tussen kunst en kunsteducatie*. Artikel in Kunstzone, april 2012.

Luijckx, Joli. *Talent Klas vol creativiteit*, Artikel, reportage uit Balans magazine, november 2011.

Vries, M, de. *Van de Finnen kunnen we veel leren*; Artikel in *Trouw, onderwijs en opvoeding*, pag. 10, woensdag 23 januari 2013.

Geraadpleegde websites

<http://cultuurcoordinator.nl/beleidsmaker>

<http://www.cultuurnetwerk.nl/cultuureducatie/legitimering/onderzoek.html>

<http://www.cultuurplein.nl/primair-onderwijs/overheidsbeleid/subsidies-rijk>

<http://www.slo.nl/primair/themas/leraar/storyline/>) zie ook (www.storyline-scotland.com)

[www.http://tule.slo.nl/KunstzinnigeOrientatie/F-KDKunstzinnigeOrientatie.html](http://tule.slo.nl/KunstzinnigeOrientatie/F-KDKunstzinnigeOrientatie.html)

www.Wikipedia.nl

Bijlage 1

Oproep:

Cultuurnetwerk Nederland, Fonds voor Cultuurparticipatie, Kunstfactor, Jeugdcultuurfonds, Raad van Twaalf, CJP en Nederlands Instituut voor Volkscultuur doen in het visiedocument Kunst is Zien, Horen, Voelen en Doen een oproep aan de landelijke politieke partijen. Zij vragen aandacht voor kunst- en cultuureducatie, participatie, kunstbeoefening in de vrije tijd, talentontwikkeling en materieel en immaterieel erfgoed.

KUNST IS ZIEN, HOREN, VOELLEN EN DOEN

Een sterke, fonkelende en innovatieve kunst- en cultuursector kan niet zonder de brede basis die van kinds af aan door leren en doen onderdeel is van het dagelijks leven. Op die manier worden kunst en cultuur verankerd in de samenleving. Die verankering vraagt om innovatief en beleidsoverstijgend denken. Onderwijsbeleid is cultuurbeleid, economisch beleid is cultuurbeleid, welzijn- en sociaal beleid is cultuurbeleid. De essentiële kracht van kunst en cultuur is dat deze invloed heeft op het leven van iedereen, in stad en dorp, op school en op straat, in museum, schouwburg en concertzaal, in kantoor en bedrijf en ook in ziekenhuis en verzorgingstehuis.

CREATIEVE ONTWIKKELING CENTRAAL

Dat deelname aan kunst en cultuur van belang is voor mensen is evident. Cultuureducatie en cultuurparticipatie vergroten de kunstzinnige en creatieve vermogens van mensen en verschaffen kennis en inzicht in kunstvormen. Kennis van kunst en cultuur versterkt onze binding met heden en verleden. Kunst is een onmisbaar middel tot expressie, tot persoonlijke ontplooiing, tot maatschappelijke betrokkenheid en een rijker leerklimaat. Cultuureducatie geeft mensen de middelen om een gemotiveerde keuze te maken uit het kunstaanbod en actief deel te nemen aan het culturele leven. De grote intrinsieke en sociale waarde van kunst zijn niet met elkaar in tegenspraak, ze liggen in elkaars verlengde.

De basis voor de actieve deelname aan kunst en cultuur wordt op jonge leeftijd gelegd door cultuureducatie in samenhang met talentontwikkeling in en buiten het onderwijs. Kinderen hebben meer nodig dan enkel rekenen en taal om geprikkeld te worden tot ontwikkeling en leren. Het is van belang om te werken aan de kwaliteit van cultuureducatie in het primaire en het voortgezet onderwijs. Van het kennismaken met kunst naar het actief doen aan kunst. Met als resultaat het verwerven van de noodzakelijke competenties om maatschappelijk en menswaardig te kunnen leven en functioneren. Dat vraagt naast aandacht voor het kunstonderwijs zelf ook om een verbond tussen kunstzinnige vakken en zaakvakken en het erkennen van de opbrengst van deze vakken voor beide leergebieden.

Mensen leren door hun actieve deelname aan kunst en cultuur samenwerken en creatief denken en handelen. Het speelt een belangrijke rol bij het persoonlijke ontwikkelingsproces van jongeren en het draagt bij aan maatschappelijke doelstellingen zoals versterking van burgerschap en sociale cohesie (KEA European Affairs 2009).

Het helpt - zo zegt het Sociaal Cultureel Planbureau - dat er in het onderwijs meer aandacht is voor cultuureducatie, wat naast andere competenties, ook de competentie om van de kunsten te genieten vergroot. Is het niet in de pubertijd en het daarop volgende spitsuur in het leven - carrière en gezin - dan wel in de rustiger jaren daarna (SCP 2010).

KUNST IS VAN IEDEREEN: LEG EEN BREDE BASIS!

De kunst en cultuursector is, na de recente zware bezuinigingen, aan het hervormen en bouwt aan nieuwe verbindingen met de samenleving. Het is tijd voor nieuw elan in het kunst- en cultuurbeleid en wij bieden u hiervoor een handvat. Leg een brede basis! Wij willen eraan bijdragen om de actieve deelname aan kunst en cultuur van, voor en door kinderen, jongeren, volwassenen en ouderen ook voor de toekomst te waarborgen en nodigen u uit om uw aandeel hierin te leveren. Deelname aan kunst en cultuur bevordert immers - zo blijkt - de kwaliteit van leven. Dat doen we samen met de overheden, met kunst- en cultuurinstellingen, met alle soorten en typen scholen en de lerarenopleidingen, met verenigingen voor amateurkunsten en centra voor de kunsten, met instellingen voor welzijn, jeugd- en gezondheidszorg, met het bedrijfsleven, het MKB en vele andere partijen. De politieke partijen zijn aan zet - juist nu - en straks de nieuwe minister of staatssecretaris van Onderwijs en Cultuur, de premier, de regering en het parlement. Samen, politiek, overheden en de culturele sector kunnen we een brede basis leggen voor een innovatieve en creatieve bevolking.

Het betekent een inzet op kunstbeoefening voor en door iedereen om talenten te ontdekken en te ontwikkelen, om tot op hoge leeftijd betekenis te kunnen geven aan het bestaan, om de leefbaarheid van dorpen, wijken en steden te vergroten en om de sociaaleconomische positie te versterken. Het betekent dat leerlingen in het primair en het voortgezet onderwijs kwalitatief goed kunst- en cultuuronderwijs aangeboden krijgen. Het betekent ook dat kinderen en jongeren buiten de school laagdrempelige en voor iedereen betaalbare vormen voor vervolgmogelijkheden aangeboden krijgen om hun talenten verder te ontwikkelen. Het betekent een extra inzet op de maatschappelijke deelname en persoonlijke ontwikkeling van kinderen in achterstandsposities, waardoor bijgedragen wordt aan een creatieve en innovatieve samenleving voor iedereen. Het betekent een inzet voor een kwaliteitsvol curriculum van kunstonderwijs in lerarenopleidingen voor het primair en voortgezet onderwijs. Het betekent dat kunst- en cultuur vanwege de bijdrage aan een gezonde leefstijl worden meegenomen in het beweging- en gezondheidsbeleid.

PARTICIPATIE

In Nederland doet de helft van de bevolking aan amateurkunst, waarvan één derde wekelijks actief is soms alleen door te schilderen of te schrijven, maar ook heel vaak in groepsverband in dansgezelschappen, theatergroepen, orkesten en koren. In de categorie jongeren worden verschillende kunstvormen gecombineerd, in ad hoc groepen, solostukken, in buurthuizen, bij centra voor de kunsten of juist op straat.

Met kunst en cultuur hebben bestuurders een krachtig middel in handen om de maatschappelijke deelname en gemeenschapsvorming te bevorderen. Want in toneelclubs, koren, bandjes, blaasorkesten en leesclubs ontmoeten mensen elkaar. Ze leven hun passie uit en maken daar anderen blij mee. Dat kweekt saamhorigheid en wederzijdse waardering, van jong tot oud, wat ook blijkt uit het feit dat in deze sector één miljoen vrijwilligers wekelijks werkzaam zijn. Kunstbeoefening staat midden in de samenleving: het is voor jong en oud, in stad en regio. Amateurkunst brengt

miljoenen Nederlanders ontspanning en plezier, maar het is ook talentontwikkeling, zien, gezien worden en elkaar ontmoeten. Ook immaterieel erfgoed draagt bij aan de versterking van sociale samenhang en identiteit. Kunstinstellingen zoeken verbindingen met het buurt- en wijkwerk, jeugdwelzijnsorganisaties, de jeugdhulpverlening, bureaus voor toerisme en sport en sportfederaties. Instellingen werken steeds vaker samen met culturele partners om zinvolle vrijetijdsbesteding voor jongeren en volwassenen te creëren. Voorbeelden zijn community-arts en volkscultuurprojecten in wijken en buurten voor de opbouw van sociale cohesie en de begeleiding van veranderingen.

Daarnaast wijst onderzoek uit dat intensief cultuuronderwijs op middelbare scholen het percentage vroegtijdig schoolverlaters kan halveren (O'Connor 2007; Marlet 2009). Uit het Programma Modernisering van het gevangeniswezen blijkt voorts dat de actieve deelname aan kunst en cultuur een zinvolle activiteit voor gedetineerden is om een succesvoller terugkeer in de samenleving te bevorderen (Strategisch kader MGW 2009). Uit recent onderzoek (2011) blijkt dat er veel publiek afkomt op concerten, exposities en uitvoeringen in de amateurkunst: ruim 20 miljoen bezoekers per jaar, dat is haast even veel als alle bezoekers aan de musea in heel Nederland! Dat maakt de maatschappelijke betekenis van de amateurkunst nog meer duidelijk. Om deze doelen te bereiken is de huidige fijnmazige structuur op nationaal, provinciaal en gemeentelijk niveau van grote betekenis.

KUNST DRAAGT BIJ AAN EEN INNOVATIEVE EN DUURZAME ECONOMIE

Dat de deelname aan kunst en cultuur ook van economisch belang is blijkt uit de conclusies van een aantal recente onderzoeken. Geppert & Geppert deden voor de provincie Limburg onderzoek naar de economische betekenis van cultuur. Zij concludeerden klip en klaar dat investeren in cultuur geld op levert, dat het banen genereert en aanzienlijk bijdraagt aan innovatie, educatie en een aantrekkelijk vestigingsklimaat (2008). En ook de creatieve sectoren – waaronder kunst, media, entertainment, vormgeving, architectuur, computergames, mode, reclame -doen het goed in Nederland. Zij voegen waarde toe aan economie, cultuur en maatschappij. Er werken ongeveer 261.000 mensen en de groei van de werkgelegenheid is de afgelopen jaren bovengemiddeld. Bovendien trekt de aanwezigheid van culturele voorzieningen in een stad mensen aan en dat bevordert weer de kenniseconomie (Marlet 2007). Noordman en Van Dijk onderzochten geldstromen die met de vrijetijdsmarkt van kunsteducatie en amateurkunst te maken heeft. Het doel van het onderzoek was niet alleen te achterhalen hoeveel geld er precies in de economie omgaat, maar ook om in beeld te krijgen hoever de geldstromen reiken. Amateurkunstenaars geven 2,75 miljard euro uit aan hun kunstbeoefening en dat geld komt terecht bij de detailhandel, instellingen voor kunsteducatie en de vervoersector. Al die investeringen hebben hun economische doorwerking, zo blijkt uit dit onderzoek (2009).

GEZONDHEIDSZORG

In de ouderenzorg en in verzorgingshuizen wordt de actieve deelname aan kunst en cultuur steeds bewuster ingezet om mensen gezond te houden. Naast lichaamsbeweging blijken culturele activiteiten steeds duidelijker een factor van gezondheid te zijn. Patiënten hebben baat bij kunst in de zorg. Het State of the Field Report van de Society for the Arts in Healthcare (2009) noemt ongeveer tachtig onderzoeken, uitgesplitst naar muziek, beeldende kunst, vormgeving, dans, theater en literatuur. De resultaten wijzen allemaal in dezelfde richting: kunst heeft onmiskenbaar een positieve invloed op de genezing en de gezondheid van cliënten. Het herstel verloopt voorspoediger, zowel fysiek, mentaal als emotioneel. Dit resulteert in een korter verblijf in de kliniek of het

verzorgingshuis (Van de Haterd 2010). Kunst kan op die manier bijdragen aan de 'houdbare zorg' en kan als middel worden ingezet bij eenzaamheidsbestrijding en moet een onlosmakelijk onderdeel worden van het instrumentarium dat met de WMO wordt ingezet. Wat voor zieken en ouderen geldt is ook voor gezonde jongeren belangrijk. Van Overbeek (2006) constateert een positief effect van dansen. Dans is steeds meer een instrument om jongeren aan het bewegen te krijgen. De sport maakt bewegen weer 'hip' door aan te sluiten bij de dans. Het blijkt dan ook dat dansen een waardevolle bijdrage levert aan het behalen van de Nederlandse Norm Gezond Bewegen en de fitnorm. Daarmee heeft het een positief effect op de (volks)gezondheid.

KRIMP EN KUNST

Verschillende studies laten zien dat de actieve deelname aan culturele activiteiten in stad, dorp, wijk en buurt leiden tot meer zelfvertrouwen, meer sociale contacten en een groter gevoel van veiligheid en tevredenheid met de woonomgeving. Ook leidt het tot meer vertrouwen in de gemeenschap en in de gemeenschappelijke identiteit (Marlet 2009). Kunst in de openbare ruimte - in de stad of op het platteland - werkt eveneens verbindend. Kunstenaars scheppen bakens in een snel veranderende omgeving door vast te leggen wat was of te benadrukken wat verandert. Hun kunstwerken leren ons opnieuw kijken naar onze omgeving. Ze bieden verwondering, houvast en betrokkenheid. Het actief deelnemen aan kunst werk samenbindend en beïnvloedt de directe leefomgeving positief. Juist in krimpgebieden is de huidige fijnmazige infrastructuur van groot belang voor de gemeenschapszin en het op peil houden van de directe leefomgeving¹⁷

¹⁷ Verantwoordelijk voor deze oproep zijn Cultuurnetwerk Nederland (Piet Hagaraars), Fonds voor Cultuurparticipatie (Jan Jaap Knol), Jeugdcultuurfonds Nederland (Bertien Minco), Kunstconnectie (Jan Brands), Kunstfactor (Tom de Rooij), Nederlands Instituut voor Volkscultuur (Ineke Strouken) Raad van Twaalf (Connie Verberne) CJP (Walter Groenen)

Bijlage 2 Kerndoelen Kunsteducatie

[www.http://tule.slo.nl/KunstzinnigeOriëntatie/F-KDKunstzinnigeOriëntatie.html](http://tule.slo.nl/KunstzinnigeOriëntatie/F-KDKunstzinnigeOriëntatie.html)

Visies op kunsteducatie kunnen nogal verschillen. De ene leerkracht is enthousiast en verdiept zich in dit onderwerp. Bij de andere leerkracht staat de motivatie tot het geven van kunsteducatieve lessen op een laag pitje. Toch is iedere leerkracht verplicht om kunsteducatie vorm te geven in de klassenpraktijk. De overheid heeft kunsteducatie namelijk opgenomen in de kerndoelen.

Kerndoelen van de overheid zijn streefdoelen. De kerndoelen beschrijven wat een leerling aan het eind van een schooljaar moet kennen en kunnen. De kerndoelen geven aan wat er minimaal in een schooljaar moet gebeuren. Hoe de leerlingen het niveau van de kerndoelen behalen, mag de school zelf invullen.

KUNSTZINNIGE ORIËNTATIE

Karakteristiek

Door middel van een kunstzinnige oriëntatie maken kinderen kennis met kunstzinnige en culturele aspecten in hun leefwereld. Het gaat bij dit domein om kennismaking met die aspecten van cultureel erfgoed waarmee mensen in de loop van de tijd vorm en betekenis hebben gegeven aan hun bestaan.

Het gaat bij kunstzinnige oriëntatie ook om het verwerven van enige kennis van de hedendaagse kunstzinnige en culturele diversiteit. Dit vindt zowel op school plaats, als via regelmatige interactie met de (buiten)wereld. Kinderen leren zich aan de hand van kunstzinnige oriëntatie open te stellen: ze kijken naar schilderijen en beelden, ze luisteren naar muziek, ze genieten van taal en beweging.

Kunstzinnige oriëntatie is er ook op gericht bij te dragen aan de waardering van leerlingen voor culturele en kunstzinnige uitingen in hun leefomgeving. Ze leren daarnaast zichzelf te uiten met aan het kunstzinnige domein ontleende middelen:

- ze leren de beeldende mogelijkheden van diverse materialen onderzoeken aan de hand van de aspecten kleur, vorm, ruimte, textuur en compositie;
- ze maken tekeningen en ruimtelijke werkstukken;
- ze leren liedjes en leren ritme-instrumenten te gebruiken als ondersteuning bij het zingen;
- ze spelen en bewegen.

Waar mogelijk worden daarbij onderwerpen gebruikt die samenhangen met die uit andere leergebieden. Het onderwijs wordt daardoor meer samenhangend en mede daardoor betekenisvoller voor leerlingen. Maar voorop staat natuurlijk de authentieke bijdrage van kunstzinnige oriëntatie aan de ontwikkeling van kinderen.

Kerndoel 54 De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.

Beeldende vorming

Bij het onderdeel beeldende vorming van dit kerndoel gaat het erom dat kinderen leren dat ze hun gevoelens en ervaringen kunnen uitdrukken in beeldend werk, maar ook dat ze met beelden kunnen communiceren.

Beeldende werkstukken ontstaan wanneer **betekenis**, **beeldaspecten** en materiaal op elkaar worden afgestemd. Dat betekent dat kinderen aan de slag gaan met onderwerpen en thema's in een betekenisvolle context. Ze worden geïnspireerd in een situatie die hen aanzet tot creatief (oorspronkelijk) vormgeven. Om hun ideeën vorm te geven leren ze de beeldende mogelijkheden van diverse materialen / technieken (bijvoorbeeld tekenen, ruimtelijk construeren, werken met textiel) te onderzoeken aan de hand van de beeldaspecten ruimte, kleur, vorm, textuur en compositie.

De leerlijn wordt uitgewerkt in de componenten: Betekenis - Beeldaspecten - Materiaal/techniek. Deze componenten worden in een beeldende activiteit steeds in samenhang aangeboden. Een leerling die beeldend vormgeeft, stemt in het werkproces betekenis, beeldaspecten en materiaal op elkaar af. Hij denkt na over het onderwerp, experimenteert met de mogelijkheden van materiaal en beeldaspecten en zoekt naar een oplossing die past bij zijn idee over het onderwerp.

BETEKENISVOLLE ONDERWERPEN EN THEMA'S

Groep 1/2	Groep 3/4	Groep 5/6	Groep 7/8
betekenisvolle onderwerpen voor beeldende werkstukken uit de directe belevingssfeer van de kinderen. Bijvoorbeeld: mensen, dieren, figuren uit verhalen, thuis, de natuur, feest, seizoenen, kleding, speelgoed, gebouwen, voertuigen, eten, gebruiksvoorwerpen, maskers	als groep 1/2 + de onderwerpen uit groep 1 en 2 komen soms weer aan de orde, maar dan op een ander niveau ook wordt aandacht besteed aan: - o het verbeelden van de gerichte waarneming - o symbolen en logo's - o decoraties en versieren van details	als groep 3/4 + de onderwerpen uit de vorige groepen komen weer aan de orde, maar de kinderen komen ook in aanraking met nieuwe elementen waar beelden een specifieke rol hebben: - o onderwerpen uit wereldoriëntatie als inspiratiebron voor beeldend werk - o beeldende kunst - o cultureel erfgoed - o hedendaagse beeldcultuur - o interieurs - o mode	als groep 5/6 + De onderwerpen uit de vorige groepen komen weer opnieuw aan de orde, maar er zijn ook nieuwe beeldende thema's als: - o voorwerpen of voertuigen waarin beeldende vormgeving en techniek samenkomen - o decors, kostuums en affiches - o de inrichting van een tentoonstelling - o design en

		o vormgegeven omgeving	- o industriële vormgeving - o de stijl van een kunstenaar
BEELDASPECTEN komen binnen de context van betekenisvolle onderwerpen aan de orde			
Ruimte			
ruimtelijk bouwen (voor, achter, in, tussen, onder, boven, op, enz.)	omsloten ruimte (potjes, tenten, huizen, kastelen)	ruimte doorstekende vormen (constructies) ruimte inrichten (rekening houden met maat)	relatie interieur - exterieur (binnenkant huis - buitenkant huis)
Ruimtesuggestie op het vlak			
plaatsing van figuren op het vlak	grondlijn	overlapping van objecten en figuren de plaats van objecten in het grondvlak grootteverschil van figuren en objecten (vooraan groot, achteraan klein)	standpunt en horizon vervagen van kleur, contour en textuur lichtval
Kleur			
kleurenamen soorten kleuren (bonte, lichte, donkere) het mengen van kleuren	kleurnuances en kleurcontrasten gevoelswaarde van kleuren (vrolijke, sombere, koele, warme)	relatie tussen kleur en licht signaal- en camouflagekleuren kleurenfamilies	betekenis van kleuren (symboliek, signaal) systematiek (kleurencirkel) kleur en sfeer
Vorm			
vormsoorten (rond, vierkant, driehoek, bol, enz.) vormkenmerken (spits, hoekig, lang, dun, groot, klein, enz.) lijn als contour	vormsoorten (kubus, cilinder, piramide, kegel, enz.) lichaamsvormen van mensen en dieren ruimtelijk weergegeven lijnen als textuur, decoratie en arcering	vormsoorten (open, gesloten, vorm, restvorm, enz.) lichaamsvormen van mensen en dieren in verhouding weergeven lijnen om iets uit te drukken (geluid, beweging, explosie)	vormsoorten (geometrische en organische vormen) karakteristieke houding van mensen en dieren lijnen om diepte aan te geven
Textuur			
verschillen in textuur (ruw, glad, zacht)	texturen als afdruk	texturen tekenen op het platte vlak in plastische materiaal	met textuur diepte aangeven op het

		textuur aanbrengen	platte vlak
Compositie			
groeperen op vorm, kleur, textuur	ritme, herhaling van vormen	motieven voor decoratie patronen (spiegelen, herhalen, roteren)	opbouw, ordening, evenwicht en betekenis
M A T E R I A A L / T E C H N I E K			
de mogelijkheden van materiaal en techniek komen binnen de context van betekenisvolle onderwerpen aan de orde en hierbij is aandacht voor goed en veilig gebruik van materiaal en gereedschap			
Tekenen			
tekenen met potlood, kleurpotlood, viltstift, waskrijt en bordkrijt	tekenen met pen en Oost-Indische inkt	tekenen met conté en houtskool tekenprogramma's op de computer gebruiken	tekenen met potlood en grafietstift van verschillende hardheid
Schilderen			
schilderen met vingerverf, plakkaatverf en gekleurde inkt	beschilderen en versieren van werkstukken	gebruik maken van het effect van verdunde en onverdunde verf	gebruik maken van het effect van de kwast en penseelstreek
Drukken			
stempelen met aardappels, kurken en werken met sjablonen	eenvoudige druktechnieken textiel- en kartondruk	monoprint en sjabloondruk	meerkleuren druk, lino- en zeefdruk op papier en op stof
Collages maken			
knippen, scheuren en plakken met verschillende soorten papier, waaronder zijdevloei en sitspapier	collages van verschillende soorten papier, waaronder ook bedrukt papier	collages van verschillende soorten papier, waaronder ook bedrukt papier	in collages gebruik maken van verschillende materialen
Werken met textiel			
repen knippen van textiel rijgen met naald en draad (rietjes en kralen)	vormen knippen van textiel weven, vlechten, omwikkelen en knopen met draden en stroken van textiel	lapjes vastrijgen op een ondergrond	(toneel)kleding maken en andere toegepaste vormgeving appliceren, borduren en haken

Ruimtelijk construeren			
werken met kosteloos materiaal bouwen met blokken werken met constructiemateriaal	constructie- en verbindingstechnieken met papier en kosteloos materiaal (lijmen met gebruik van plakranden, inknippen en inschuiven, splitpennen en tape gebruiken) bewegende objecten van constructiemateriaal	snijden en ritsen van papier en karton houtbewerking (spijkeren, zagen en schuren) bouwen van maquettes	verbinden van hout, metaal en kunststof (lijmen, schroeven, solderen) constructies als scharnieren, schuiven en draaien
Werken met plastisch materiaal			
boetseren met plastische materialen, plasticine, natuursklei en brooddeeg spelen met zand en water	boetseren uit één stuk (lichaamsvormen van mens en dier, voorwerpen als potjes en vaasjes)	textuur aanbrengen in klei werken met platen en ringen van klei werken met papier-maché	met klei de karakteristieke houding van mensen en dieren aangeven door buiging van romp en ledematen
Werken met digitale media			
(digitale) foto's maken op de computer werken met eenvoudige tekenprogramma's	(digitale) foto's maken op de computer werken met eenvoudige tekenprogramma's	een gebeurtenis vastleggen met foto's of video	een multimediaspresentatie maken

(Gerichte) waarneming

Het werken op basis van gericht waarnemen krijgt gedurende de gehele basisschoolperiode aandacht. Dit kan het best duidelijk gemaakt worden aan de hand van het voorbeeld hieronder.

Tijdens de inleiding van de les bekijken de kinderen een levend dier: muis, kip, haan, konijn, leguaan, kikker. Ze praten over het karakteristieke uiterlijk van het dier en proberen daarbij een relatie te leggen tussen het uiterlijk en zijn leefwijze. Daarna proberen ze dit dier te tekenen, te schilderen, of te boetseren.

Bij *jonge kinderen* gaat het gericht waarnemen deels terloops. De beleving van bijvoorbeeld het echte dier in de klas staat voorop. Dat bevordert het expressie karakter van het werk. Door het kijken naar en het praten over het dier zullen ze in hun werk meer karakteristieke details van het dier laten zien. Details die op hen de meeste indruk hebben gemaakt. Dat kan bijvoorbeeld de snavel zijn, of

een heel groot oog, dat kan per kind heel verschillend zijn. Jonge kinderen zullen nooit een heel getrouwe kopie van de werkelijkheid maken.

Oudere kinderen vanaf een jaar of negen streven in hun werk meer naar gelijkenis met de werkelijkheid. Dat kan hen soms frustreren bij het werken naar directe waarneming. Daarom is het belangrijk de opdracht zo te stellen, dat dit streven naar perfectie niet een struikelblok gaat vormen. Vaak hebben kinderen vanaf een jaar of negen bij het verbeelden van hun ideeën even behoefte aan een afbeelding. 'Hoe ziet een pandabeer er uit of hoe staat een giraf op zijn poten?'. Een afbeelding van een dergelijk dier kan dan even helpen om het innerlijke beeld dat een kind heeft aan te scherpen. Beschouwen en vormgeven gaan dan hand in hand.

Hedendaagse beeldcultuur

De huidige Westerse cultuur wordt steeds meer getypeerd als beeldcultuur. Beelden nemen in de communicatie een steeds belangrijkere rol in. We denken hierbij aan: tijdschriften, strips, reclame (reclamespots en reclame op goederen), videoclip, tv, digitale beelden (websites, computerspelletjes) logo's, mode, straatbeeld, speelgoed, enz. Producten van de populaire beeldcultuur kunnen onderwerp zijn bij tekenen en handvaardigheid.

Multimedia presentatie

Voor het maken van multimediapresentaties kan gebruik gemaakt worden van PowerPoint. In een multimediapresentatie kunnen rondom een thema of onderwerp tekst, plaatjes, geluid en bewegende beelden gecombineerd worden.

Een multimediapresentatie kan gebruikt worden om:

- verslag te doen van activiteiten;
- ervaringen uit te drukken;
- te communiceren.

Kerndoel 55 De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.

REFLECTEREN			
Groep1/2	Groep3/4	Groep5/6	Groep7/8
kijken/luisteren naar en praten over eigen werk en dat van hun groepsgenootjes	als groep 1/2 + kijken/luisteren naar en praten over eigen werk en dat van hun groepsgenoten met aandacht voor verschillen in ontwerp, vormgeving en presentatie	als groep 3/4 + bespreking van de plannen: wat ga je maken en hoe ga je dat maken? bespreking van het eigen product en werkproces en dat van groepsgenoten bespreking van eigen werk in relatie tot dat van kunstenaars respect en waardering tonen voor het werk en de zienswijze van anderen	als groep 5/6 + bespreking van ideeën, plannen en keuze mogelijkheden voor het maken van een eigen presentatie (tentoonstelling, modeshow, toneelstuk, hoorspel, instrumentaal spel, uitvoering schoolorkest of schoolkoor, musical, dansvoorstelling, voordracht van eigen verhalen of gedichten) mening geven over eigen product en werkproces en over dat van groepsgenoten mening geven over het werk van kunstenaars eigen mening met argumenten onderbouwen

Kerndoel 56 De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Leerlijn A

Leerlijn B

Cultureel erfgoed is gerelateerd aan verschillend de vakgebieden. In groep 1/2 worden vooral onderwerp en uit de directe en nabije omgeving van de kinderen onder de aandacht gebracht.	Cultureel erfgoed is gerelateerd aan verschillende vakgebieden. In groep 3/4 komen onder meer onderwerpen uit oriëntatie op jezelf en de wereld, taal en kunst aan de orde.	Cultureel erfgoed is gerelateerd aan verschillende vakgebieden. In groep 5/6 komen onder meer onderwerpen uit oriëntatie op jezelf en de wereld (meer specifiek: aardrijkskunde, geschiedenis), taal en kunst aan de orde.	Cultureel erfgoed is gerelateerd aan verschillende vakgebieden. In groep 7/8 kunnen vanuit alle vakken relaties gelegd worden met cultureel erfgoed.
---	---	--	--

OBJECTEN UIT HET VERLEDEN (voorwerpen, monumenten, gebouwen)

	als groep 1/2 +	als groep 3/4 +	als groep 5/6 +
(gebruiks)voorwerpen uit de eigen geschiedenis van kinderen (bijv. kleding, speelgoed, foto's) gebouwen, monumenten en objecten uit het verleden in de wijk van de school (bijv. huizen, boerderijen, torens, bruggen, oude bomen)	als groep 1/2 + (gebruiks)voorwerpen van vroeger; van ouders en grootouders, huisraad gebouwen, monumenten en objecten uit het verleden in de eigen woonplaats (bijv. kerken, molens, winkels, schepen, spinnewiel) ambachten (bijv. wolspinnen, handwerken en ijzersmeden) oude schilderijen en beelden	als groep 3/4 + oude kunst en (gebruiks)voorwerpen uit het dagelijks leven met kenmerken, eigenschappen en gebruik (bijv. antieke meubels, gereedschappen, munten en postzegels) gebouwen, monumenten en objecten in de omgeving die naar het verleden verwijzen (bijv. straatnaambordjes, uithangborden, gevelstenen, namen van huizen, wapenschilden) het dagelijkse leven in oude schilderijen en beelden oude kaarten, afbeeldingen en foto's van	als groep 5/6 + oude (kunst- en gebruiks)voorwerpen in historische context (bijv. oude atlanten, historische kaarten, plattegronden, klokken, zonnewijzers, oude schilderijen en beelden) karakter van steden en dorpen: - monumenten en andere oude gebouwen (bijv. pakhuizen, fabrieken, stadspoorten, kerken en boerderijen) - gedenktekens, standbeelden, geveltekens, straatmeubilair, straatnamen - havens, grachten, kanalen, oude schepen karakter van landschappen: - stuwwallen, duinen, terpen, dijken, polders, gemalen, molens, wegen, rivieren, kanalen, bossen werelderfgoedlijst archieven en musea (verzamelen, bewaren, exposeren) gebondenheid van objecten aan een bepaalde tijd,

			vroeger verschillende historische bronnen (bijv. objecten, literatuur en afbeeldingen) verschillen en overeenkomsten tussen heden en verleden (wat nemen we mee, wat niet?)	plaats en situatie
RITUELEN EN GEBRUIKEN				
oude rijmpjes, (aftel)versjes, (speel)liedjes en spelletjes (met oude voorwerpen als een hoepel, tol) feesten	als groep 1/2 + gewoonten en gebruiken (bijv. bij feesten) eetcultuur (bijv. bij speciale gelegenheden, zoals geboorte, verjaardag) omgangsvormen (bijv. groeten, voorstellen)	als groep 3/4 + gewoonten en gebruiken (bijv. bij feesten, familiegebeurten issen) eetcultuur (bijv. dagelijkse maaltijden in verschillende culturen, traditionele gerechten) waarden en normen (van jezelf, de groep en omgeving, iedereen) omgangsvormen vroeger en nu	als groep 5/6 + doorgeven van en veranderingen in gebruiken, gewoonten en rituelen (bijv. binnen gezin, religie, samenleving) gebruiken, gewoonten en rituelen in verschillende tijdsperiodes en in verschillende culturen waarden en normen (van jezelf, de groep en omgeving, maatschappij, iedereen)	
VERHALEN				
spreekjes verhalen van vroeger van de leraar, ouders en grootouders bij voorwerpen en monumenten	als groep 1/2 + prenten- en verhalenboeken over vroeger verhalen van kinderen bij oude voorwerpen en monumenten verhalen bij voorwerpen en monumenten, gebruiken, gebeurtenissen van vroeger (bijv. van een winkelier, architect, schipper,	als groep 3/4 + jeugdliteratuur (historische verhalen, mythen en sagen, verhalen uit verschillende culturen) informatieve teksten over het verleden spreekwoorden en gezegden verhalen van kinderen bij voorwerpen en monumenten aan de hand van gerichte vragen verhalen bij	als groep 5/6 + herkomst van spreekwoorden en teksten van oude liedjes verhalen bij voorwerpen en monumenten aan de hand van zelfstandig bronnenonderzoek verhalen bij voorwerpen, gebruiken, gebeurtenissen van vroeger (bijv. van een archivaris, archeoloog, (landschap)architect, oudheidkundige) filosofisch gedachtegoed uit verschillende beschavingen (Grieks, Romeins,	

		machinist, boer)	voorwerpen, gebruiken, gebeurtenissen van vroeger (bijv. van: buurtbewoners, migranten, museummedewerkers)	Byzantijns)
KUNSTZINNIGEDISCIPLINES				
beeldcultuur van kinderen (bijv. kleding, speelgoed, kindertelevisie) prentenboekillustratie kunstwerken in de klas (bijv. tekeningen, schilderijen, beelden) (traditionele) kinderliedjes, dans en toneel poppenspel betekenis geven: associaties van kinderen bij beelden, muziek en geluiden, spel en beweging en gebruiksvoorwerpen	als groep 1/2 + beeldcultuur van kinderen (bijv. tassen, strips, computerspelletjes) fotografie, keramiek, schilderijen en beelden in de directe omgeving poppentheater, danstheater kunstenaars en ambachtslieden uit verschillende disciplines (bijv. zilversmeden, dichters, muzikanten, schilders, beeldhouwers, architecten)	als groep 3/4 + beeld- en muziekcultuur van kinderen (bijv. internet, merk- en sportkleding, mode, tophits) grafiek, modevormgeving, decors en theaterkostuums architectuur, omgevingsvormgeving (bijv. straatmeubilair, etalagevormgeving) autonome en toegepaste kunst relaties tussen vormgeving, functie en de beoogde doelgroep stijlkenmerken (bijv. een zelfde onderwerp van figuratief tot abstract (portret, dier, bloem)) kunstwerken voor een speciaal gebouw of omgeving choreograaf, componist, ontwerper van mode, sieraden, decor of theaterkostuums, architect: - o verschillen in werkomgeving en werkwijze - o inspiratiebron	als groep 5/6 + beeld- en muziekcultuur van kinderen (bijv. tijdschriften, reclame, computeranimaties, kunstfilmpjes, muziekstijlen) computer- en videokunst, videoclip, film en theatervormgeving architectuur/omgevingsvormgeving (bijv. interieur, exterieur van huizen en gebouwen) duiding van een kunstwerk vanuit verschillende perspectieven: - o van het kind (de beschouwer) - o van de kunstenaar (de maker) de betekenis van een kunstwerk of gebruiksvoorwerp in relatie tot de tijd en de (sub)cultuur waarin het is ontstaan toepassing van technologie in muziek, theater, beeldende kunst en gebruiksvoorwerpen computer- of videokunstenaar, ontwerper van meubels en interieurs, reclame, theater: - o verschillen in werkomgeving en werkwijze - o inspiratiebronnen en creatieve processen - o kunstenaar als beroep in verschillende culturen - o persoonlijke- en marktwaarde van kunstwerken	

			nen en creatieve processen - o kunstenaar als beroep in heden en verleden - o tentoonstellen en (ver)kopen van kunst	
--	--	--	---	--

Kerndoel 56 Toelichting en verantwoording leerlijn B

BETEKENISVOLLE ONDERWERPEN EN THEMA'S

In groep 1/2 is vooral aandacht voor beelden en beeldende kunst uit de directe omgeving van kinderen.	In groep 3/4 wordt aandacht besteed aan de verschillende werkomgevingen van kunstenaars en aan de verschillende manieren van werken. Ook de relatie tussen vorm en functie van het kunstwerk komt aan de orde.	In groep 5/6 wordt aandacht besteed aan het beroep van kunstenaar; verschil tussen vroeger en nu. In dit verband komt ook het verschil tussen autonoom en toegepast werk aan de orde. Leerlingen bespreken de relatie van een kunstwerk met de omgeving en er is aandacht voor stijkenmerken.	In groep 7/8 wordt het verhaal van het kunstwerk bekeken vanuit de kijker, maar ook vanuit de kunstenaar zelf. Hierbij kan ook kunst in andere culturen belicht worden. Er is aandacht voor het toepassen van nieuwe media in de beeldende kunst en het combineren van verschillende kunstdisciplines in een totaalproduct: bijvoorbeeld muziek en beeldend.
---	--	---	--

BEELDENDE KUNST, ARCHITECTUUR EN VORMGEVING IN DE DIRECTE OMGEVING

schilderkunst, beeldhouwkunst	als 1/2 + fotografie, keramiek, vormgeving bijvoorbeeld poppentheater	als 3/4 + mode grafiek, decors en theaterkostuums	als 5/6 + computer en videokunst en theatervormgeving
architectuur, omgevingsvormgeving, bijvoorbeeld huizen, torens, bruggen, plein,	architectuur, omgevingsvormgeving, bijzondere gebouwen, vervoermiddelen	architectuur, omgevingsvormgeving, bijvoorbeeld straatmeubilair, landschapsarchitect	architectuur, omgevingsvormgeving, bijvoorbeeld interieur en exterieur van

park		uur	huizen
kunstenaars uit verschillende disciplines, ·bijvoorbeeld schilder, beeldhouwer, architect: en de verschillen in werkwijze van deze kunstenaars	kunstenaars uit verschillende disciplines, ·bijvoorbeeld illustrator, fotograaf; keramist, vormgever: - o verschillen in werkomgeving (ateliers) - o werkwijze, inspiratiebronnen, creatieve processen - o kunstenaar als beroep	kunstenaars uit verschillende disciplines, ·bijvoorbeeld graficus, ontwerper van mode, architect: - o verschillen in werkomgeving en werkwijze - o inspiratiebronnen en creatieve processen - o kunstenaar als beroep in heden en verleden - o tentoonstellen en (ver)kopen van kunst.	kunstenaars uit verschillende disciplines, ·bijvoorbeeld computer- of videokunstenaar, ontwerper van meubels en interieurs - o verschillen in werkomgeving en werkwijze - o inspiratiebronnen en creatieve processen - o kunstenaar als beroep in andere culturen - o persoonlijke- en marktwaarde van kunstwerken
beeldcultuur van kinderen, ·bijvoorbeeld televisie, kleding, speelgoed, prentenboekillustraties	beeldcultuur van kinderen, ·bijvoorbeeld computerspelletjes, internet, strips	beeldcultuur van kinderen, ·computer/internet; gadgets	beeldcultuur van kinderen, ·bijvoorbeeld tijdschriften, reclame, (computer)animaties
HIERBIJISAANDACHTVOORDEBETEKENIS			
associaties van kinderen bij beeldende kunstwerken en gebruiksvoorwerpen en speels verkennen van beeldaspecten, materialen en technieken	verhalen van kinderen bij beeldende kunstwerken/gebruiksvoorwerpen relaties tussen betekenis en vormgeving van een kunstwerk relaties tussen vormgeving en functie van gebruiksvoorwerpen relaties tussen kunstwerken van dezelfde kunstenaar of kunstwerken met hetzelfde thema	het verhaal van het kunstwerk vanuit het perspectief van het kind (de beschouwer) autonome en toegepaste kunst relaties tussen de vormgeving, functie en de beoogde doelgroep stijlkenmerken: een zelfde onderwerp van figuratief tot abstract (portret, dier, bloem) kunstwerken voor een speciaal gebouw of omgeving	het verhaal van het kunstwerk vanuit het perspectief van het kind (de beschouwer) en vanuit het perspectief van de kunstenaar (de maker) de betekenis van een kunstwerk of gebruiksvoorwerp in relatie tot de tijd en de (sub)cultuur waarin het is ontstaan toepassing van technologie in beeldende kunst en gebruiksvoorwerpen

In deze leerlijn richten we de aandacht specifiek op **beeldende kunst als een aspect van cultureel erfgoed**. Deze voorbeeldmatig uitgewerkte leerlijn is bedoeld voor scholen die zich willen profileren op beeldende kunst.

Het doel is om de kinderen te laten ervaren wat beeldende kunst is door dicht bij de kinderen zelf te beginnen en ze in contact te brengen met originele (beeldende) kunst en architectuur en (beeldend) kunstenaars en architecten in of buiten de school. De kinderen maken kennis met beeldende kunst in brede zin. De kinderen worden uitgedaagd om beeldende kunst te beleven, vragen te stellen erover, te communiceren en filosoferen. Dit beïnvloedt de kinderen ook in het maken van eigen beeldende werkstukken. Zij worden op een nieuwe manier geïnspireerd. Op die manier ontwikkelen zij hun kennis over beeldende kunst met het uiteindelijke doel daar waardering voor te ontwikkelen. In dit leerproces werkt de school nauw samen met instellingen voor beeldende kunst: musea, kunstencentra, galleries en kunstenaars in de omgeving van de school en worden vraag en aanbod zoveel mogelijk op elkaar afgestemd.

Kerdoel 56 is nauw verbonden met de kerndoelen 55 (reflecteren) en 54 (het zelf maken van beeldende werkstukken). Naast samenhang met de andere inhoud van het leergebied Kunstzinnige Oriëntatie is er ook samenhang met het leergebied Oriëntatie op jezelf en de wereld en Nederlandse taal.

Al deze kerndoelen en leerlijnen zijn te vinden op: <http://tule.slo.nl/KunstzinnigeOriëntatie/F-KDKunstzinnigeOriëntatie.html>

Bijlage 3 onderzoeksvragen onder de leerkrachten naar de methode Moet je doen.

Methode MOET JE DOEN, Beeldende Vorming/ Muziek.

Beste leerkrachten,

Voor mijn afstudeeronderzoek, "Waarom Kunsteducatie zo belangrijk is", doe ik een klein onderzoekje naar de methode Moet je doen die gebruikt wordt door jullie op de Wilhelminaschool. Hiervoor heb ik wat vragen opgesteld waarop ik graag jullie reactie zou krijgen. Het hoeft niet heel uitgebreid maar het zou fijn zijn als ik hierop wat antwoorden zou kunnen krijgen. De antwoorden zou ik graag per omgaande, (zo snel mogelijk) per mail (gerlofke@planet.nl) weer van jullie willen ontvangen.

De vragen:

- 1 Wat vind jij sterke punten van de methode Moet je doen, Beeldende Vorming en/of Muziek?
- 2 Wat zijn de zwakke punten? Of wat ontbreekt er volgens jou?
- 3 Werk je vaak met behulp van deze methode?
- 4 Zou je behoefte hebben aan nog meer verdieping van de aangeboden lesstof?

Dan nog een laatste vraag, die gaat meer over kunsteducatie dan over de methode. Ik zou het prettig vinden als jullie hierover na zouden willen denken:

- 5 Om Kunsteducatie goed aan te kunnen bieden is het belangrijk om de leerlingen kunst te laten beleven/ervaren. Wordt dit voldoende gedaan? Zou je dit vaker/minder willen? Heb je hierover nog tips of ideeën?

Bij voorbaat hartelijk bedankt voor je medewerking!

Groeten, Gerlofke Schuller.

Antwoorden van de leerkrachten verzameld:

1 Wat vind jij sterke punten van de methode Moet je doen, Beeldende Vorming en/of Muziek?

De verscheidenheid aan werkvormen, materialen en thema's.

2 Wat zijn de zwakke punten? Of wat ontbreekt er volgens jou?

Ik werk vooral met deze methodes als bronnenboeken. De lessen duren in de praktijk vaak te lang om in één keer te geven, dus ik maak hierin keuzes of ik verdeel één les over meerdere lesmomenten.

Soms mis ik onderwerpen, omdat er bijvoorbeeld maar één les per seizoen is terwijl een seizoen wekenlang duurt. Dan zoek of ontwerp ik er andere lessen naast.

3 Werk je vaak met behulp van deze methode?

Ja, met name met Moet je doen – Muziek. In de onderbouw gebruik ik de methodes meer dan in de bovenbouw. Ik maak in het werken met de methodelessen dus wel keuzes of doe ik aanpassingen.

4 Zou je behoefte hebben aan nog meer verdieping van de aangeboden lesstof?

Ik begrijp de vraag niet zo goed, maar ik vul – waar nodig – onderwerpen, werkvormen of materialen toe als ik denk dat dit nodig is. Zo baseer ik op observaties of een techniek of werkvorm vaker aan de orde zal moeten komen dan tijdens die ene methodeles.

5 Om Kunsteducatie goed aan te kunnen bieden is het belangrijk om de leerlingen kunst te laten beleven/ervaren. Wordt dit voldoende gedaan? Zou je dit vaker/minder willen? Heb je hierover nog tips of ideeën?

Ik heb vorig schooljaar zelf onderzoek gedaan naar excursies, op het gebied van cultureel erfgoed. Ik vind het heel belangrijk om kunst-/cultuureducatie te koppelen aan de omgeving van de leerlingen; hierin vind ik een methode of digibord niet toereikend. Wel begrijp ik dat tijd en geld een grote rol speelt als het aankomt op excursies.

Vakoverstijgend werken zie ik als een middel tijd te 'maken' voor kunst- en cultuureducatie of voor het inplannen van excursies. Kunst- en cultuureducatie heeft naar mijn mening namelijk vaak bredere (educatieve) doelen dan het leren over kunst en/of cultuur op zich (denk aan wereldoriëntatie, woordenschat, sociale doelen, etc.).

Leerkracht groep 1

1 Wat vind jij sterke punten van de methode Moet je doen, Beeldende Vorming en/of Muziek?

Beeldende vorming: creatief; afwisseling

Muziek: alles: muziekkeuze, stijlen, etc.

2 Wat zijn de zwakke punten? Of wat ontbreekt er volgens jou?

BV: Beschrijving van technieken. De oude Moet je doen was veel duidelijker, en daarmee ook veel zinvoller.

"Ouderwetse technieken"

3 Werk je vaak met behulp van deze methode?

BV wordt door mijn duo gedaan

Muziek: veel te weinig! (Als er weinig tijd over is, doen we snel een liedje) een ondergeschoven kindje eigenlijk

4 Zou je behoefte hebben aan nog meer verdieping van de aangeboden lesstof?

BV: ja (maar dat geef ik dus niet)

Muziek: nee, ben erg te spreken over de methode

Dan nog een laatste vraag, die gaat meer over kunsteducatie dan over de methode. Ik zou het prettig vinden als jullie hierover na zouden willen denken:

5 Om Kunsteducatie goed aan te kunnen bieden is het belangrijk om de leerlingen kunst te laten beleven/ervaren. Wordt dit voldoende gedaan? Zou je dit vaker/minder willen? Heb je hierover nog tips of ideeën?

Lastige vraag! Is dit een taak van school? Voel me niet bekwaam. En wat zijn de prioriteiten? Deze school is erg resultaatgericht!.

We doen het nauwelijks. Soms op uitnodiging (orgel, museum, film).

Juf groep 5

1 Wat vind jij sterke punten van de methode Moet je doen, Beeldende Vorming en/of Muziek?

De opbouw in de methode. Terugkerende aspecten (mensfiguurtjes met losse delen rangschikken bijv). Overzichtelijke methode.

2 Wat zijn de zwakke punten? Of wat ontbreekt er volgens jou? Sommige lesbeschrijvingen vind ik wel heel erg beknopt! ("Moet je doen", "Mag je doen" met vervolgens een paar foto's. en hooguit een zin.) Wat ik niet duidelijk vind is het fotomateriaal in de methode. Om kunstzinnige/ economische redenen misschien gekozen voor zwart/wit, maar niet altijd duidelijk of inspirerend.

Wat ik minder zinvol vind zijn de uitgebreide verhaaltjes die als inleiding op het thema worden gekozen. Ik zou meer impressiemateriaal zichtbaar willen maken voor de klas. Verwijzingen naar zinvolle websites / kunstenaars bijvoorbeeld. De kinderen krijgen via deze methode te weinig visuele inspiratie naar mijn idee.

Verder vind ik het jammer dat klassieke thema's als Sint, Seizoenen, Feest wat sumier aan de orde komen. Hier kun je op de basisschool toch niet omheen.

3 Werk je vaak met behulp van deze methode? *Ja, hoewel ik sommige lessen bewust oversla. Bijvoorbeeld de enige les rond het hema 'herfst' in groep 4. Hierin ontging mij volledig wat het doel van de les was.*

4 Zou je behoefte hebben aan nog meer verdieping van de aangeboden lesstof? *Weet ik niet. De beschrijving zou sowieso wat uitgebreider kunnen.*

Dan nog een laatste vraag, die gaat meer over kunsteducatie dan over de methode. Ik zou het prettig vinden als jullie hierover na zouden willen denken:

5 Om Kunsteducatie goed aan te kunnen bieden is het belangrijk om de leerlingen kunst te laten beleven/ervaren. Wordt dit voldoende gedaan? Zou je dit vaker/minder willen? Heb je hierover nog tips of ideeën? *Alle kansen in de omgeving aangrijpen! 14 Karaats, Kijkdoos, Cultura.*

Juf groep 4

1 Wat vind jij sterke punten van de methode Moet je doen, Beeldende Vorming en/of Muziek? *Lessen zijn goed voorbereid, goede opbouw. Heel afwisselend qua thema's, technieken. Muziek wordt spelenderwijs opgebouwd naar 'noten lezen'. Erg leuk.*

2 Wat zijn de zwakke punten? Of wat ontbreekt er volgens jou? *Soms een beetje lastig uit te voeren in de praktijk. Niet haalbaar, maar dan pas ik het zelf aan.*

3 Werk je vaak met behulp van deze methode? *Ik gebruik op mijn dagen alleen de muziekmethode en dan doe ik ongeveer om de 2 a 3 weken een les. De liedjes in de methode gebruik ik ook nog wel tussendoor*

4 Zou je behoefte hebben aan nog meer verdieping van de aangeboden lesstof? *Ik persoonlijk niet omdat je in de planning nog niet veel aan muziek toekomt, laat staan nog meer verdieping.*

Dan nog een laatste vraag, die gaat meer over kunsteducatie dan over de methode. Ik zou het prettig vinden als jullie hierover na zouden willen denken:

5 Om Kunsteducatie goed aan te kunnen bieden is het belangrijk om de leerlingen kunst te laten beleven/ervaren. Wordt dit voldoende gedaan? Zou je dit vaker/minder willen? Heb je hierover nog tips of ideeën? *Ik vind dat wij al wel wat doen aan kunst, zoals het bezoeken van de 14Karaats routes, De Kijkdoos, musical van Het Streek (vorig jaar groep 3 en 4), maar nog meer is altijd goed. Er zou iemand van het team zich moeten verdiepen in alles wat er in de omgeving te doen is een soort agenda maken met activiteiten die voor elke groep interessant zouden kunnen zijn.*

juf groep 3

Hoi Gerlofke,

Het is voor mij wat moeilijk om de vragenlijst in te vullen.

Ik maak eigenlijk nooit gebruik van methode "moet je doen".

Het leesrooster staat onder dusdanige druk dat er te weinig tijd is voor kunst en crea. We (ik) besteden dus te weinig tijd hieraan.

Doei,

meester groep 6

1 Wat vind jij sterke punten van de methode Moet je doen, Beeldende Vorming en/of Muziek?

De lessen zijn overzichtelijk en kennen een duidelijke opzet. Als leerkracht heb je niet heel veel tijd nodig om de lessen voor te bereiden.

2 Wat zijn de zwakke punten? Of wat ontbreekt er volgens jou?

De lessen beeldende vorming zijn vrij eenzijdig. Er ligt een grote focus op tekenen en beeldend werken komt te weinig aan bod. Bij muziek vind ik het erg jammer dat er weinig lekker gezongen kan worden. Je werkt soms met een deel van een lied of een heel kort lied.

3 Werk je vaak met behulp van deze methode?

Ik gebruik de methode wel (zeker bij muziek), maar bij tekenen maak ik vaker gebruik van de lessen van de website www.het-kofschip.nl. Deze zijn afwisselender en prikkelen meer de fantasie.

4 Zou je behoefte hebben aan nog meer verdieping van de aangeboden lesstof?

Niet noodzakelijk

Dan nog een laatste vraag, die gaat meer over kunsteducatie dan over de methode. Ik zou het prettig vinden als jullie hierover na zouden willen denken:

5 Om Kunsteducatie goed aan te kunnen bieden is het belangrijk om de leerlingen kunst te laten beleven/ervaren. Wordt dit voldoende gedaan? Zou je dit vaker/minder willen? Heb je hierover nog tips of ideeën? *We gaan in principe ieder jaar een keer naar een tentoonstelling in Huize Erica of nemen deel aan de Kunstroute Bennekom. Ik vind dat waardevol. Per jaar zouden er twee momenten moeten kunnen zijn, om dit te doen. Een museumbezoek aan bijvoorbeeld het Kröller Müller zou ik geweldig vinden, maar ja...de financiën.*

Bij voorbaat hartelijk bedankt voor je medewerking!

Groeten, Gerlofke Schuller.

Groeten en succes met je onderzoek, meester Groep 8

1 Wat vind jij sterke punten van de methode Moet je doen, Beeldende Vorming en/of Muziek?

Sterk: Alle muziekvormingsgebieden komen aan bod. Aansprekend liedmateriaal. Handig dat CD wordt bijgeleverd. Overzichtelijke indeling. Veelzijdige opbouw met ruim aanbod voor een les.

Beproefd actuele thema's als 'lente zomer, winter, herfst, Sint, kerst' ed komen niet in alle leerjaren als vanzelfsprekend aan de orde.

2 Wat zijn de zwakke punten? Of wat ontbreekt er volgens jou?

Ik vind het jammer dat niet bij elke les liedmateriaal zit. Naar mijn idee moet een muzikles om het lied heengebouwd worden. Sommige liedjes leunen veel op de achtergrondmuziek. Sommige liedjes zijn lastig zelfstandig (Dus zonder CD) te zingen voor de beoogde leeftijdsgroep. Voor de onderbouw zou naar mijn idee in elke les het aspect 'beweging' moeten zitten.

Beproefd actuele thema's als 'lente zomer, winter, herfst, Sint, kerst ed komen niet in alle leerjaren als vanzelfsprekend aan de orde. Dit maakt dat ik zelf op zoek ga, dus buiten de methode om.

3 Werk je vaak met behulp van deze methode? Zeker voor de helft van mijn muzieklessen gebruik ik de methode.

4 Zou je behoefte hebben aan nog meer verdieping van de aangeboden lesstof? Nee, de kwaliteit ervaar ik als goed.

Dan nog een laatste vraag, die gaat meer over kunsteducatie dan over de methode. Ik zou het prettig vinden als jullie hierover na zouden willen denken:

5 Om Kunsteducatie goed aan te kunnen bieden is het belangrijk om de leerlingen kunst te laten beleven/ervaren. Wordt dit voldoende gedaan? *Nooit genoeg, in het huidige onderwijssysteem waar toetscultuur en nadruk op taal en rekenen flinke nadruk krijgen. Zou je dit vaker!/minder willen? Heb je hierover nog tips of ideeën? De banden met 'De Kijkdoos' aanhouden/ uitbreiden, het Brede Schoolconcept verdiepen en de Muziekschool daarbij een grotere plek geven. Op onze school zouden we veel meer met de mooie theaterzaal kunnen doen.*

Juf groep 4